

Angažovanost savremenog pisca

Možemo danas, bez ikakve bojazni i pseudoartističkih predrasuda, ponovo govoriti o književnoj angažovanosti i stalnoj revolucionarnosti savremenog jugoslovenskog pisca.

Šta je to zapravo angažovanost? Odgovarajući na to pitanje, treba sasvim da zaboravimo na sartrovski-sovjetske smicalice, zamagljivanja i gruba obezvređivanja toga pojma. Pisac, književni ratnik i radnik u tim inostranim, zapadno-istočnim viđenjima i određenjima je volšebna, mitska, anarhističko-razaračka paklena mašina koja i zna i ne zna šta želi i šta hoće; ili je, s druge strane, takođe mašina, ali umirenija i odmerenija, mašina dovedena do inženjerskog stepena vrednosti i „savršenstva“, zloguka mašina koja kroti i usplavljuje ljudske duše: pisac je tu ustvari samo birokratizovana poluga i točičić ogromnomočnog i sveizravnavajućeg državnog mehanizma. Mračne li „tehničke“!

Ima, stoga, dovoljno razloga i mesta napomeni o izvesnoj dehumanizaciji književnog zvanja i poziva u današnjem svetu. Pisac je, kao i svaki drugi čovek, u njemu ne samo „slamka među vihorove“, lomna igračka vetrova, „viših sila“ i „viših“ ciljeva, bezazleni, nezapaženi cvet na bujnom drvetu života, nego i stvar, sredstvo, zvučnik, aparat za razonodu i aparat za propagandu, uzalud gordeljivo biće koje se propinje na prste ne bi li se razgovetnije čule njegove poruke, njegovi kruci i vapaji, za koje, međutim, izuzev još nekolicine srodnih duša, idealista i sanjara, niko ne mari i niko ne haže; i biće koje, kao i svaki drugi isluženi ili pokvareni ili neugodni zvučnik i aparat, može jednim veličanstvenim pokretom jedne neumitne i veličanstvene ruke biti rashodovano, bačeno u staro gvožđe, na neko pušto dubrište ili — pod crnu zemlju.

Pisci se zbog toga svete društvu: kako mogu i koliko smeju. Pljuju na njega, vredeju ga, štipaju, skrnave, komadaju, histerično ga muče — mučeći se i sami; razbijaju, gaze i ponižavaju ljudske i nacionalne svetinje — ponižavajući se time i sami. Ili pak vrludaju, beže i (svesno ili nesvesno) sabotiraju propisane i zadate „savremene teme“, savijaju se, grče, izbacuju od jada i gorčine krv proizvođači sive i beskrvne knjige o nejakvom izmišljenom i nepostojećem srećnom, ozarenom i nakolmovanom beskonfliktnom životu; ili se posipaju pepelom i obećavaju da će biti još „savremeniji“ — dakle još izmišljeniji, šećerastiji i beskonfliktniji...

U takvoj, eto, situaciji od pisaca i trubdenika pera traži se — da časa bude puna do vrha! — disciplinovana angažovanost, pozitivna i optimistička društvena svest i poslušna mobilnost.

Krug kao da je beznadno zatvoren. Jer problem potencijanja kulture i dehumanizacije književnosti i književnog poziva u ovom industrijalizovanom i tehnokratskom svetu ne rešavaju i malo je nade da će ga rešiti usamljeni dobronamerni pojedinci ili generacije izlirizme, svoj gorki i blaženi raj reči; čija energija neumornog društvenog borca i humaniste i strasnog estete i vizionara ima zajednički izvor i isto plemenito poreklo. Angažovanost je zapravo drugo ime za produženu, trajnu, stvaralačku revolucionarnost. Za onu dublju i smisaoniju revolucionarnost koja nije samo trenutni ili kampanjski zanos i zalet, iznenađni udar, pogrom i preokret, već koja se obnavlja, obogaćuje i nikad ne zastareva. Takva revolucionarnost je osobina i odlika našeg današnjeg društveno-političkog života. Takva revolucionarnost i angažovanost mogla bi da bude — a delimično možda već i jeste — osobina i odlika savremenog jugoslovenskog pisca.

Miloš I. BANDIĆ

Preteče i uzori mu nisu malobrojni. Koliko ih se samo žrtvovalo, koliko ih je bilo žrtava! Duboko i daleko negde u planinama, sakriven u mirisnom šumskom lišću, izrasta nad čitavim našim duhovnim prostorom nosnosni epitafor Ivana Gorana Kovačića. Mnogo je dragocenih boraca, i književnika-boraca palo u Narodnoj revoluciji. Ali sudbina Goranova (kome su Dragutin Tadijanović i Jure Kaštelan posvetili potresne i nezaboravne stihove) možda je najtragičnija i ujedno najsvetlija: usmrćen od zločinačke kame nestao je, fizički, netragom; a među nama ostao i obesmrtno se zanavek poemom „Jama“. Goran, naša rana; naša živa zakletva. Angažovani pisac: u borbi je, u Revoluciji našao svoj pravi životni smisao, i u borbi je pronašao, dostigao svoju punu poetsku i umetničku zrelost. „Krv je moje svijetlo i moja tama“, oglasio se iz ratne strave; a sloboda buduća bila mu je uteha „ko narod silna, ko sunce visoka“. Zapažite li tu najezdu, poplavu, tu silnu plimu svetlosti i sunca sred smrtnog pira krvi, mračka i pustoši? To je bio poslednji i najveći triumf Ivana Gorana Kovačića. I tako je mogla da se kaže istinita reč: Goran je postao zemlja...

Revolucionarnost i angažovanost do srži!

Samo, dozvolite ipak: ne po svaku cenu, i bilo kako, ili samo zato da se oduži dug rodu. Nipošto! Angažovanost izvire iz čoveka, pisca i humaniste, ona mu je urođena; ukoliko nije, ako se on svesno izjašnjava za nju, onda se ona mora usmeravati, vaspitavati, oplemenjivati. Angažovati se znači opredeliti se, služiti ali se ne potčinjavati: služiti čoveku i društvu opomenom „obazrivim savetom, kritikom; boriti se s njim, u njemu i za njega — za uspostavljanje humanističkog duha, istine, razumne razboritosti; ne podlegati ni slatkome laskanju društva ni njegovoj natmurenjoj netrpeljivosti. Ni aktuelnim praktičarskim zadacima bilo koje vrste. Angažovanost podrazumeva odricanje, žrtvovanje, ali i stalno izbor i realnu svrhu za to. Angažovani je pisac onaj koji se nalazi iza same žile kucavicu života, na pravome tlu savremenih htenja i potreba čovekovih, i koji, prilagođavajući se na svoj način životu vatri dana i trenutka, ne ostavlja i ne zaboravlja ni za časak svoju umetnost, svoje lakokrile ili crne

Program našeg Saveza komunističkih pisaca, otkako je usvojen i objavljen na Ljubljanskom kongresu prošle godine, tema je kojoj se, u mnogim zemljama, na svim kontinentima, neprekidno posvećuje velika pažnja. U celini, ili u većim ili manjim delovima, Program SKJ objavljen je već na mnogim jezicima sveta. Na taj način, kao što je rekao jedan od govornika na nedavnom Četvrtom kongresu Saveza komunističkih pisaca Srbije, taj značajan dokument „prešao je ceo globus“.

Ustvari, on ga još uvek „prelazi“ — još uvek se, u celini ili u delovima, publikuje u mnogim zemljama. I dok se ove godine širom naše zemlje, u najrazličitijim oblicima proslavlja 40-godišnjica osnivanja Komunističke partije Jugoslavije — Program našeg Saveza komunističkih pisaca, kao jedna od najznačajnijih tekovina naše revolucionarne borbe u sudbonosnom periodu od 1919—1959, postaje sve više snažan faktor našeg unutrašnjeg društvenog razvitka i, isto-

Program našeg Saveza komunističkih pisaca, otkako je usvojen i objavljen na Ljubljanskom kongresu prošle godine, tema je kojoj se, u mnogim zemljama, na svim kontinentima, neprekidno posvećuje velika pažnja. U celini, ili u većim ili manjim delovima, Program SKJ objavljen je već na mnogim jezicima sveta. Na taj način, kao što je rekao jedan od govornika na nedavnom Četvrtom kongresu Saveza komunističkih pisaca Srbije, taj značajan dokument „prešao je ceo globus“.

LAZA VOZAREVIĆ: IGRA

Čedomir MINDEROVIĆ

»ANTIREVIZIONISTIČKE« LAMENTACIJE NA KONGRESU SOVJETSKIH PISACA*)

Ustvari, on ga još uvek „prelazi“ — još uvek se, u celini ili u delovima, publikuje u mnogim zemljama. I dok se ove godine širom naše zemlje, u najrazličitijim oblicima proslavlja 40-godišnjica osnivanja Komunističke partije Jugoslavije — Program našeg Saveza komunističkih pisaca, kao jedna od najznačajnijih tekovina naše revolucionarne borbe u sudbonosnom periodu od 1919—1959, postaje sve više snažan faktor našeg unutrašnjeg društvenog razvitka i, isto-

Ustvari, on ga još uvek „prelazi“ — još uvek se, u celini ili u delovima, publikuje u mnogim zemljama. I dok se ove godine širom naše zemlje, u najrazličitijim oblicima proslavlja 40-godišnjica osnivanja Komunističke partije Jugoslavije — Program našeg Saveza komunističkih pisaca, kao jedna od najznačajnijih tekovina naše revolucionarne borbe u sudbonosnom periodu od 1919—1959, postaje sve više snažan faktor našeg unutrašnjeg društvenog razvitka i, isto-

vremeno, sve značajniji međunarodni socijalistički dokument, čija je zaključna rečenica — „ništa što je stvoreno ne sme za nas biti toliko sveto da ne bi moglo biti prevaziđeno i da ne bi ustupilo mesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljudskije“. A tom rečenicom se ne samo osuđuje postojanje makoje vrste dogmatizma (prikrivenog ili otvorenog), nego se naučno formulišu neiscrpane stvaralačke mogućnosti u razvitku društva i ljudske misli.

Notorna je stvar da je Program SKJ, od prvoga dana, izazvao uznemirenje, različito po intenzitetu, u izvesnim krugovima svih zemalja Istočnog bloka. Jugoslovenska javnost nije ni malo ni iznenadila ni začudila „antirevizionistička“ (ustvari antijugoslovenska) kampanja. Da li je Program, odnosno u kakvim su oblicima u tim zemljama publikovani stavovi Programa SKJ takođe nije nedvosmislena stvar. Kampanja, što je uslovan termin, traje. Ali makoliko trajala, ona nas ne može navesti na pomisao da počnemo da dokazujemo da smo „pravoverni“, odnosno da pobožno potpišemo dogme koje su, bar kod nas, preživjele i mogu da budu samo štetne po naš društveni razvoj. Ako te dogme još konvencionalno negde i nekome, ili bar on nalazi da su mu umesne i neophodne, neka u njih veruje dok ih ne izživi. Ako je na primer reč o jugoslovenskim piscima oni će u našoj zemlji biti među prvima koji će se uzdržati od toga da sovjetiskim piscima, i ma kome drugom, dokazuju opravdanost svojih gledišta na način kako se to čini u patetičnoj (često nakaznoj) „antirevizionističkoj“ (ustvari antijugoslovenskoj) kampanji. To ne znači da se jugoslovenski pisci za svoja gledišta, i društvena i estetska, neće zalagati, i u zemlji i van nje. Nalazeći u Programu SKJ izraz svojih osnovnih koncepcija o društvenom razvitku, Nastavak na 6 strani

MALI ESEJ

NAŠI POETSKI FESTIVALI

I tako, malo pomalo, neopazice, i oni su se ustalili, ti naši poetski festivali. U ovim brzim, nemirnim danima oni su nas pretekli: dolazili su najednom, kao svezina, kao glas iz šume, kao riječ valova, vodoroda, nada, kao tujnjava dalekih gradova, zov luka, put budućnosti.

Počelo je to jednog augusta, već sasvim na domaku jeseni, iznenada. Kiše su već padale, dani su bili čas vrući, čas prohladni, rosa se hvatala na terasi: najednom smo se našli, spremni da prvo sami sebi rečemo, da se nademo, da se povjerimo, da se pobrojimo.

Bilo je to na Plitvičkim jezerima. Nije nas bilo mnogo, nas poklonika jedne vjere, zbratimljenih u kakav rumeni suton, kad tako veliko sunce života odlazi za daleke planine, i raste potreba da se čovjek udruži s nečim što je tako neodoljivo ljudski tužno i bolno. Tridesetak pjesnika i tri stotine posjetilaca jedne terase, pred jednom lovačkom kućom, koja je prije ličila na pionirski nastamb negdje u Kanadi, visoko gore, među oblacima, s tako tvrdim putevima do ljudi.

Nije dobro biti osamljen: mi smo se tražili u jezeru, lutali smo proplancima, sanjajući vilu s izvora, u sasvim prozirnoj haljini prve jutarnje magle što putuje u naše srce. U tome zamku, tako samom, ipak se skvalo jedno jedinstvo volje — da se krene.

Onda je došao rastanak i predah, dug, predug. Prijateljske riječi, već upućene nadama drugoga festivala, morale su čekati jednu godinu, dvije pune godine: i dotle, dok su već sumnje obavijale nade, rasla je i probijala opne svoje ljuske jedna nova misao, pod pritiskom potrebe da se nastavi.

I tada su došle one zastavice na brodovima, one trube na Riječkom kazalištu, koje navještuju da je poezija došla i da je opet tu, brojnija, šira, proširena — radost da postoji jedan grad koji nas je primio u svoje plavo krilo. Negdje od Raše i Trsata do Senja, niz čitavi kvarnerski lungo mare, na području gdje je glagoljica ostavila svoj pečat u kamenoj pitomosti vinograda i zelenih terasa nad rumenom

zemljom — sišla je poezija sedamdesetorice pjesnika, ušla u tisuće ljudi. Trideset tisuća posjetilaca velik je broj za jednu tako intimnu umjetnost kao što je poezija, koja je sama dah i duh. I ipak, na kraju, prvi duhovni krah.

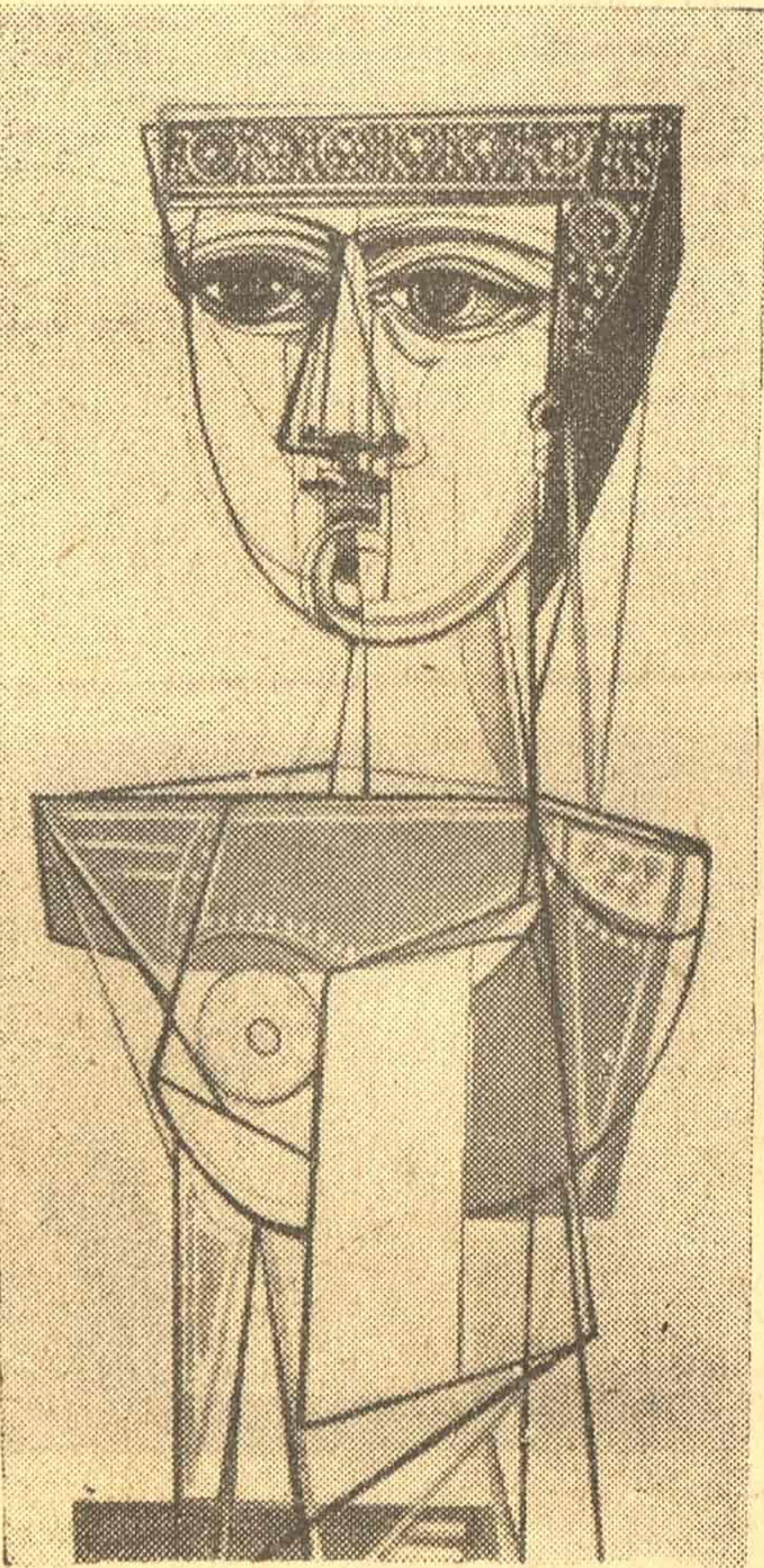
I sada, kao treća etapa te naše čudne i jednako nužne razvojne faze na putu približavanja umjetnosti životu i života umjetnosti, koga nije obradovala vijest da će na put gradilišta autostrade, među humke i livade, među tvornice i školske zgrade, začiti radost i duša poezije, vraćajući se niz humke i vijadukte budućnosti svojoj prvobitnosti na ravnom ogledalu Ohrida, gdje se prvi put ogledala slavenska pismenost.

Poeziju sigurno ne treba uvoditi: njen tok ne treba navrtati, niti joj treba putove utirati — poezija je ono što će sami od sebe dati. To je sigurno: ali je sigurno i to da je ovo vrijeme odviše burno i nemirno, odviše olujno, da bi vrline rasle same od sebe, i podjednako bujno. Zaokupljen svojim brigama, prignut nad svojom svakidašnjicom, suprotno od Hegela, čovjek ovoga našeg vijeka poeziju ne samo da stvara, nego je i treba. Da je tako dokazuju nam, na primjer, likovi Lorke i jednog Prevera u ovo doba, kad je dobra šansona praktično jedna mala svačija opera. — Pa ipak, premda je poezija ta unutarnja frenezija, koja nastaje zbog neobjašnjivog dodira naše nutrinje i vanjštine, jedan naročiti oblik istine — ona je i nešto drugo, u isto vrijeme, ili bi to trebalo da bude — zajednički put, zajednički nit u koji streme sve naše razdvojene niti.

Evo, da bi se ti brzaci i potoci mogli lakše da udruže u jednu opću rijeku plemenite čežnje, pjesniku je dano da krene i da nade sva svoja uporišta života, kojemu pripada sva snaga, sva pravda i ljepota. — Stoipdeset učesnika našega festivala na stotinu mjesta otvara sada svoj zvučni orkestar.

Budućnosti se otvara još jedna široka cesta.

Boro PAVLOVIĆ

LAZA VOZAREVIĆ: SIMONIDA

*) Iz „Međunarodne politike“ br. 221, od 16 juna 1959. god.

ZAPISI O PARTIJI I REVOLUCIJI

(Rodoljub Čolaković: „Susreti i sjećanja“, Naprijed, Zagreb, 1959)

RODOLJUB ČOLAKOVIĆ

goru preletio, No je Čiča vojsku prevodio, Sve junake mlade partizane”.

Ili u julu, u vesničkom letu revolucionarne 1943 godine, poginuo je politički komesar Prve proleterske divizije Filip Kljajić — Fića, poginuo kod Zvornika, dok se nedoljivo i emotivno silno približavao Srbiji („Sve ga nešto vuklo Srbiji“) u kojoj je bio jedan od organizatora ustanka. Ostale su žile da sastave korone, i nada da san izvojuje. A on:

»Na nosilima napravljenim od svježeg granja ležao je, pored groba iskopanog u tvrdoj, od sunca ispečenoj zemlji, mrtvi politikom... U treperavom, vrelom julskom vazduhu zamrle su posljednje riječi oproštaja... Iako je smrt stalno lebdjela oko ove glave što sada mirno leži na nosilima, malo nagnute nastranu, kao da je politikom prilagao da se, poslije bitke, odmore.“

Kao da je zaboravio „jedan od najljepših osmeha Revolucije“ da pred smrt, posljednji put, kaže

„lepa zemljo, Srbijo!“ Smrt je pretekla reći, ali ne istoriju, Revoluciju, ono što je dolazilo, silno i neustrašivo, sigurno.

U mirnoj racionalnoispovednoj formi dokumentovanog pripovedanja Čolaković ispisuju godine i borbe i lepote seljaka iz Srbije Dragolja Dudića, koji je poginuo još 1941 godine, na početku Revolucije, kao „pretsednik Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Srbije“. Priča o seljaku i komunisti koji je bio i literarno nadaren a čiji je „Dnevnik“ Rodoljuba Čolakovića potsećao „na knjigu njegova zemljaka prote Mateje Nenadovića“.

I dalje, tragična sudbina člana CK KPJ i instruktora Kominterne Rade Vujovića, koji je „nestao“ 1938 godine u Sovjetskom Savezu, posle hapšenja i osude na pet godina zatvora, ali „bez prava na dopisivanje“.

Ili, član CK KPJ i politički komesar XIII internacionalne brigade Blažoje Parović poginuo je u jurišu (u julu 1937 godine) na „mračne fašističke barikade zloglasne Frankove Španije“, poginuo je „da izbori svoj san“.

Zapis „Mariborski sužanj broj dobardan kao srećna ti sloboda, 485“ priča o Josipu Brozu, o stva-

ralačkoj već legendarnoj borbi jednog ogromnog partijskog iskustva i znanja, o detinjstvu i Titovoj mladosti, o danima provedenim u kazamatama kraljevine Jugoslavije, o idejama koje su stvarale i stvorile današnji naš svet, „naše prihvatanje i shvatanje a što će reći stvaranje socijalističke ideologije i socijalističke izgradnje“.

I još, Rodoljub Čolaković piše o Aliji Alijagiću, o Moši Pjajiću, o Revoluciji koja je prošla, ali koja još traje u našim damarima, u nama, u našim sudbinama. Prirodno je, Rodoljub Čolaković je imao određenu nameru: da napiše dokument, za zabeleži, sačuva „drage i nezaboravne trenutke jedne borbe i jedne slobode“. Zato se knjiga „Susreti i sjećanja“ tako i uzima, doživljava, poštuje. Ona nam svojom prisnošću, dokumentovanošću i toplinom približava još više „Vesnike naše Revolucije, vesnike slobode“.

Na kraju, da se ponovimo, da obnovimo sećanje: jedan dokument koji uzbuđuje svojim sadržajima, svojom ljudskom jednostavnošću i humanošću. Knjigu je ilustrirao i tehnički opremio Ismet Mujezinović.

Rade VOJVODIĆ

Tone SELIŠKAR

SEDMOROJENČKI

Razparale so se bajte in gledal sem lepe in grozovite ure:

Ko je bil prvi sin spočet, je šla mati v prelepi svet pod cvetoče drevo sinu uspavanke pet.

Ko je prvi sin brata dobil, se je oče od veselja napil in je svojo ženo po licu hvaložno pobožal.

Ko je zajokal tretji sin, se je priplazil iz neznanih globlin majhen črvček v njeno srce.

Ko se je rodil četrti krak, je bil oče kakor gobav bolnik s krvavimi žulji pokrit.

Ko je bil sedmi sin spočet, je bil od očeta — pijanca preklet.

Gledam in štejem, pa ne morem sedmorojenčkov prešteti:

Nad bednimi in sklonjenimi visi glad, pod črnogledimi zija prepad, pred norci gre prazna cesta v prazno življenje.

Zalosno sem pogledal Krista na Klečci: O, Kriste, kdaj pride tisti veliki čas, ko bo šla mati ob vsakem rojstvu v prelepi svet pod cvetoče drevo sinu uspavanke pet —?

Panorama, ali ne i antologija

(Zbornik „Jugoslavenska revolucionarna poezija“, Lykos, Zagreb, 1959)

Kao prigodno izdanje „u čast 40-godišnjice KPJ i SKOJ-a“ zagrebački je izdavač „Lykos“ objavio opsežan zbornik ili — kako se veli u podnaslovu — antologiju „Jugoslavenska revolucionarna poezija“ (urednik Slavko Mihalić, a pjesme su izabrali Mak Dizdar, Marin Franičević, Čedomir Minderović, Aco Šopov i Ciril Zlobec), izbor pjesnika i pjesama svih jugoslavenskih naroda u protekla četiri decenija.

O značenju takve zbirke i edicije govori već i činjenica, što je u njoj okupljeno 110 autora sa 200 tematskih pjesama: 110 pjesnika, koji su u svojim stihovima dali izraza više manje izravno revolucionarnim shvaćanjima, stavovima i raspoloženjima, napose idejama i motivima što potječu iz narodnog života i položaja radnog naroda, pa i iz krila radničke klase i njene borbe za socijalna i slobodarska prava prije oslobođenja; zatim i izbor pjesnika i pjesama s patriotskim oduševljenjima u ratu (Narodno-oslobodilačka borba) i poslije Oslobođenja, što su tako svojim pjesničkim istupanjima reprezentirali i isticali oslobodilačke težnje i opjevali radost pobjede nad ratnim neprijateljem i pojavu socijalizma kod nas. Uzmemo li u obzir podatak, da je početak ovog izbora obilježen uvodno slobodnim stihovima hrv. pjesnika S.S. Kranjčevića (In tyranos“), dok stvarno počinje s V. Nazorom (rođen 1876), a završava mladim srpskim pjesnikom Brankom Miljkovićem (rođen 1936), onda uočavamo ne samo opsežan vremenski raspon, nego i razvojnu putanju revolucionarne poetske riječi, različitosti umjetničkog izraza, tema i motiva, intenzitete i oblike shvaćanja i izražavanja revolte i borbenosti pjesničkih i čovječanskih ogrčenja povodom socijalnih i ugnjetavskih neprava, i t. d. Pri-

rodno je, da je i revolucionarnost (u političko-socijalnom smislu) ovih stihova involvirana nejednakim akcentima i prožeta različito posrednim ili neposrednim idejnim porukama. U glavnim crtama čini mi se, da se kategorije specifičnosti ovih pjesama kreću na varijabilnoj skali od romantičnih zanosa neposredne, estradne proleterske deklarativnosti, što je dražesna i autentična svojim spontanom dramatičnim navijetom i neafektiranim jednostavnošću — kao, na primjer, u pjesmama mladog srpskog proleterskog glasnika Koste Abraševića (čija pojava, kao i Kranjčevića, iškače iz određenog vremenskog okvira ove zbirke, ali u nju tematski skladno pristaje) i seljaka-pjesnika M. Pávleka Miškine, preko kultivirane socijalne i socijalističke simbolike i vizionarnosti M. Krleža, A. Cesarca i S. Kosovela (na primjer, socijalno-emotivne radničke poezije i proleterskog bunta T. Seliškara i M. Klopčiča (na primjer, socijalno-političkih invokacija u povodu Španjolskog građanskog rata (D. Matić, A. R. Boglić i Č. Minderović), borbenih partizanskih stihova iz NOB-e (M. Bor, I. Goran Kovačić, S. Kulenović, B. Čopić, K. Destovnik-Kajuh, Vl. Popović, J. Kaštelan i dr.), do poetskih ekstaza u ime socijalističkog patriotizma mladih (i starih) pjesnika poslije Oslobođenja. Tako je krivulja jugoslavenske borbene poezije prekidana, bolje reći varijabilna u značenju idejnih i ideoloških poriva i intencija, kao i poetskih i poetsko-izražajnih kvaliteta. To je i razumljivo, jer nastavak prijetnje socijalne i socijalno-revolucionarne poezije, koja je tada bila potkrijepljena i izuzetnom vrlinom ličnog poštenja i osobne hrabrosti, danas je, u odglasima patriotske dužnosti i političke svijesti, samo posljedica kak-

voće poetskog zanata, vještina u artificioznosti (uzevši ovaj termin sada i poslije u najpozitivnijem smislu), pa je učinak prebačen s moralnog smisla na sposobnost i inventivnost izražaja, čak i virtuozitet tvorbe oblika. Stoga čitalac drugačije prihvata ne samo poeziju Krleža, Cesarca, Klopčiča, nego i Abraševića i Miškine, a drugačije Nazora (sa suvremenim poetskim motivima i tendencijama), Župančića („Kar je kovina“), Daviča („Izveštaj iz Srbije“), Matića („Zapis o otadžbini“), Kaštelana („Pjesma o mojoj zemlji“), V. Parun („Tri pjesme o Republici“) i B. Miljkovića („Tito“), koji svojim istupanjima izjavljuju svoju odanost socijalizmu, našoj Partiji i narodnoj vlasti; zato je vrijednost ovih ovakvih pjesnika i pjesama onoliko, koliko su artificioznost. Iz tih nepodudarnih historijskih etapa posebno se izdvaja naša partizanska poezija, naročito ona što je nastala u samom toku rata i NOB-e, kao ispojujeni i glas onih, koji to jesu — borci i među borcima (Nazorove i Goranove partizanske pjesme, napose „Jama“, Kulenovića „Stojanka majka Knežopoljka“, stihovi M. Bora i t. sl.).

Već iz ove klasifikacije — što ukazuje na nejednakost moralne osnove poezije u ovoj i ovakvoj zbirci, a i na nejednake artističke rezultate, koji u prvom etapu mogu lavirati od naviteta do artificioznosti, u drugoj (posljednjoj) etapi moraju biti samo zanatski dotjerani i usavršeni — pokazuje se neodrživost linearnog antologijskog kriterija i jedinstva; a pogotovu ako kriteriji izbora nisu čvrsti čak i na terenu ove posljednje, poslije ratne etape. Zato ovoj i ovakvoj zbirci bolje odgovara naziv dokumentarna historijska panorama razvoja i karaktera naše revolucionarne poezije s jedne strane, a patriotsko-socijalističke poezije s druge strane, dok je naziv antologija posve neprikladan i u ovom slučaju nerealan. Naime, da se poistigne dokumentaran i ilustrativan pregled, koji je sastavljačima bio zadatak i cilj, nije bilo moguće „izvršiti izjednačavanje kriterija“ u umjetničkom i antologijskom pogledu, što urednik i sam priznaje, jer je — veli — to tek „nastojao izvršiti“. Nije, dakle, izabrano i za držano samo najkvalitetnije od pojedinih autora i iz historijskih razdoblja, nego je vodič i dominantno tematski i tematski karakteristično („ova knjiga je prije svega antologija revolucionarnosti“ — kako izdavač u predgovoru pokušava ublažiti prenaplaćeni smisao podnaslova ove knjige). A najkarakterističnije, pa i najbolje u takvom slučaju, istodobno nije i antologijski bezuvjetno! O tome svjedoči već i istaknuta činjenica, da je pod naslovom određene tematike u ovu zbirku tvrdeno 110 autora, autora koji su se u posljednjim decenijama oglašili s određenim, revolucionarnim manifestacijama revolte (prije rata) i patriotizma pod egidom socijalističkih ideja, socijalizma i socijalističke vlasti (poslije rata), dakle 110 autora bez onih autora u ovome razdoblju povijesti naše književnosti, koji se u svome pjesničkom stvaranju nisu istakli

izravno s revolucionarnim nastupima, socijalnim motivima i protestima, ili pak novim, socijalističkim patriotizmom. Stoga je neopravdan i neadekvatan naziv antologija, kao što to forsira izdavač i sastavljač ove zbirke, a bolje odgovara naziv panorama ili pregled. Pogotovu ako se uzme, da u ovoj tematskoj i historijskoj dokumentarnoj zbirci ima pjesama bez do lične umjetničke, a kamoli antologijske vrijednosti;

Smatrajući ovo djelo panoramom kojoj je zadatak i cilj da konkretno oplođivanje određene tematike (revolucionarnosti), dakle da dokumentira pregled revolucionarnih i patriotskih istupanja u pjesničkoj formi, što u nekim, ne baš rijetkim slučajevima nije i pouzdan umjetnički ostvarak, s razlogom se pitamo: zašto u ovako širokom izboru pjesnika nema još nekih autora, koji su se u svoje doba jasno ispoljili revolucionarno — socijalnim značenjem svojih pjesničkih demonstracija, ili, danas, manifestacijama svoga socijalističkog patriotizma i humanizma? Jer pored nekih (možda i mnogih), koji su ovdje registrirani i počašćeni, zavreduju da ih se bar u ovakvoj prigodi zabilježi i, ako pripadaju prošlosti, uskrsne iz zaborava. Ovo je, naime, prilika, da ih se oživi i da im se oduzi za njihova pregaranja i požrtvovanosti, kojima su se pokazali odani i smiono odani i radničkoj klasi i Partiji, obračunajući se svojim pjesničkim radom svojoj ideološkoj i političkoj orijentaciji i idealu istine u teškim okolnostima kapitalističkih režima. Shvaćajući ovu formulaciju u najbitnijem i najoštrijem njenom smislu i političko-socijalnoj ulozi, pitamo se, zašto su izostavljeni socijalni pjesnici iz međuratnog razdoblja: Dušan Jerković, Radovan Zogović, Ivan Dončević (zbirka „Haganjske priče“), Grgur Karlović (zbirke „Lice dana“ i „Srce nad ravnicom“), Želimir Gumhalter (zbirka „U blizini ceste“), pa i Marijan Matković (zbirka „Iz tame u svijetlo“) i Vladimir Madarević — koji svojim prisustvom ne bi ništa oduzeli ovoj tematici, a pored Boglića, Čaće, Cazića i mnogih drugih zavreduju da budu u ovome društvu i u ovakvoj prirodi. U širem pak smislu, ne uzimajući u obzir direktnu političku angažiranost i naglašenost revolucionarne tendencije, zašto ovdje ne bi bili i Vladimir Kovačić, Stanislav Šimić, Luka Perković, Dobriša Cesarić, Vjekoslav Majer, Vlado Vlaisavljević, a napose i nezaboravni srpski pjesnik Dušan Vasiljević? Kad je pak riječ o izboru pjesnika i pjesama iz najnovijeg razdoblja, o pjesnicima koji se poslije Oslobođenja dobronamjerno i lojalno odužuju socijalističkom patriotizmu i evociraju prošlost s pozicija progresivnih shvaćanja, zašto se ovamo ne bi uvrstili i Gustav Krklec, Zlatko Gorjan, Oto Solc (poema „Noć“), Vasko Popa („Oči Sutjeske“), Ivan V. Lalić (pjesme „Opelo za sedam stotina iz crkve u Glini“, „Prolećno popodne neubijenog“, „Kratka oda slobodi“ itd.). Mislim, da su iz slovenske poezije mogli doći u ovaj pjesme Lili Novy i Jože Šmita. Tako, s nekim pjesmama ovih (i dru-

gih) autora ova bi zbirka ojačala svoj tematski, a u nekim slučajevima čak i antologijski karakter, dok bi u svakom pogledu popunila ulogu ilustrativne panorame.

Izdavačima i sastavljačima ili uredniku ove knjige može se još ponešto prigovoriti. Prvo: zašto (u kazalu) nije označena godina pojave (objavlivanja) pojedine pjesme, tako da današnji čitalac zna kojem vremenu ona pripada, jer bi na taj način mogao shvatiti bolje i njenu ulogu i njene uvjete, a i moralno-revolucionarnu fizionomiju autora. Pogotovu to i zato, što je sistem svrstavanja pjesnika i pjesama ovdje (drugi prigovor) napose neprikladan, najneprikladniji što može biti — uzet je kronološki poredak s obzirom na godinu rođenja pjesnika, a nema ni pokušaja da se ovi razvrstaju prema svojim fizionomijama i stvarnom, pjesničkom pojavljivanju, napose i po karakteru i uvjetovanosti pjesama. Čim se otvori ova knjiga, uočava se neprirodnost takvog „reda“ i „metoda“: poslije Kranjčevića (sa slobodnom pjesmom „In tyranos“) dolazi Nazor sa svojim više ili manje partizanskim motivima („Titov Naprijed“, „Na Vučevu“) i antikomuniforomskom pjesmom („Osamljeni dub“), zatim Župančić, pa Abrašević, pa Golija, pa Miškina itd., sve pomiješano i kaotično. Uz Krležu, Cesarca i Dedinca (ovog suptilnog pjesnika, koji je, usput rečeno, predstavljen začudno škrto), zahvaljujući datumima rođenja u najbližem su i često neposrednom susjedstvu Boglić, Čaće, Vera Obrenović-Delibašić, itd., što remeti čak i tematsko jedinstvo, a grubo suočava kvalitetne diferencije i diskrepancije. Logično je onda, da se tok zbira ovih pjesnika i ovakvih pjesama ne može pratiti ovim nametnutim redoslijedom, jer da se tako hoće, umjetnički bi doživljaj djelovali heterogeno i u svakom pogledu (i tematski i estetski) dijametralno. Ako još uvažimo, da ovdje ima nedvojbeno slabiji i ša-pače loših pjesama (treći prigovor), pjesama koje ne može otkupiti njihova simpatična deklarativnost i tematika revolucionarnog, socijalnog i socijalističko-patriotskog, u opće borbeni motiv i tendencija kao takva, onda još više uočavamo umjetničku nehomogenost ove zbirke i njenu antologijsku neautentičnost. Dakle, kao antologija ova zbirka nije uspjela i ona će neupućene čitaoca, široku publiku kojoj je namijenjena, zbuniti i dezinformirati, a možda — što je najzablodnije — i dezinteresirati.

Nepopravljiv je još propust u uređivanju ove zbirke, što je po svojoj namjeni značajna edicija, da nema određenog, studioznog predgovora, koji bi bio pouzdan tumač i vodič u njoj konkretnoj materiji (četvrti prigovor). Nema čak ni biografskih i bibliografskih podataka i najpotrebijih informacija o autorima i njihovim djelima (peti prigovor). U prvi mah se čini, da nije važno što takvih podataka ovdje nema, kad je riječ o onim popularnim i opće poznatim autorima. Kao što su Kranjčević, Nazor, Župančić, Cesarac, Krleža, Davičo, Goran Kovačić, Čopić, Kaštelan i t. d.), o kojima već dovoljno znamo; ali kako u ovoj zbirci nalazimo i manje poznate autore, pa i posve nepoznate (na pr. Velimir Kovačević, Iljama Emin, Radivoje Pešić, Ante Popovski, Fahredin Gunga i t. d.), pogotovu ako su iz kruga ostalih nacionalnih grupa ili čak nacionalnih manjina, onda je ovaj prigovor značajan i takav propust posebno otkriva vrijednost i ulogu edicije, koja nosi reprezentativni i častan naslov: antologija „Jugoslavenska revolucionarna poezija“.

Miran SEBAKOVIĆ

Dušan KOSTIĆ

ZVIJEZDE I ČOVJEK U SAMICI

Spaniji 1936

Noćas u krošnjama jablana možda zvijezde gore. Ja ne znam — al' osjećam da oganj njihov na kuće pada, na srca, na ruke, na oči koje zbere.

Pred mojom rešetkom koraci i bljesak noža.

Ja zvijezde aprilske ne vidim al' osjećam da se s njih otisaj daleke krvi.

Daleko kraj mora — i noćas, i juče i sutra ljudima sa suncem u grudima ljudi sa buntom u očima, kao gora

padaju, padaju, padaju.

A ja sam mlad, a ja sam sputan. Ja sam sam, Ti teški koraci što se lože sve istom stazom, ti mokri zeleni zidovi, u kasne ure prituljeni mukli ljudski krikovi; — je li to moja mladost, moji purpurni snovi?

Noćas se drugovi bore. a ja sam daleko (iz ruku im pada sjeme za suncem natopljen dan).

noćas zvijezde gore krljju —

ljudskom krljju! — a ja ih ne vidim, a ja sam zakopan. O proklete ruke što me k'o mora stežu, proklete krvave ruke što me za rešetke vuču! Ja sam sam, sputan, nemoćan. Zatvaram oči i u noć mi se ovu čimž eto me, drugovi, eto pusta je moia čelija daleki brod na paciflu

Risto TOŠOVIĆ

Ni tebe, djevojko, nema

(PJESMA PETA)

Sve tvoje je bilo kud trčis kraj kovačnice, kraj bagrema, ali kovačnice više nema, ni tebe, djevojko, nema.

Znam stazice kojim si brala jagode dozrele u šumi. Ali šume više nema, ni tebe, djevojko, nema.

Znam lipe, tri druga stara, sa dječacima gdje si se igrala. Ali dječaka više nema, ni tebe, djevojko, nema.

Znam čamac kojim si brodila Drinom i porijeklo uzduž i poprijeko. Ali čamca više nema, ni tebe, djevojko, nema.

Znam tu noć krvoprolića i most gdje su klali u svanuća nijema. Ali ni mosta, ni tebe, djevojko, više nema!

RATOMIR GLIGORIJEVIĆ, PROLEĆE

TRAJNE VIZIJE

Jedno prvomajsko poslepodne

Generacija kojoj pripadam, rođena pred Prvi svetski rat, a ušla u javni život pred Drugi, nije, razume se, neposredno mogla doživeti dane osnivanja Partije, pa o tome ne može govoriti iz ličnog saznanja i svesnog iskustva. Pa ipak je život ove generacije počeo u znaku Revolucije i njeni prvi svesni utisci o životu i društvu po pravilu su na neki način vezani za bliže ili dalje odblese tih dana. Moglo bi se čak reći, po našem saznanju o snazi i upečatljivosti prvih detinjih utisaka, da su oni, dejstvujući svesno ili nesvesno, kao psihička potka, kao moralno osećanje, na izvestan način uslovlili i odredili docijnu svesnu, naprednu orijentaciju mnogih među nama koji su učestvovali u revolucionarnom pokretu pre rata i u narodno-oslobodilačkoj borbi Drugoga rata.

Uveren sam da bi pojedinačna analiza toga inventara utisaka i osećanja pokazala da se obično u njoj nalazi i neki rani susret, neki rodak ili sused koji se vratio tih dana iz Sovjetskog Saveza, neki učesnik štrajkova, demonstracija i pobuna u prvim poratnim godinama, odbornik sa komunističke liste na opštinskim izborima, pa možda i poneka lična zapažanja — sve ono što je na mladu psihu moglo da deluje kao novo, neobično, budeći maštu, ili kao pravično, potstičući moralno osećanje deteta za slabije, za one koji su žrtve i za one koji pate. Na toj blagotvornoj podlozi mogla su docijne prokljati i razrasti se svesnija određenja i delatnosti.

U to vreme, pre četrdeset godina, Sarajevo je bila mala provincijska varošica sa jedva šezdeset hiljada stanovnika. Pa ipak su i uzadom, vicinalnom prugom u to za bitno mesto među bosanskim brdima rano doprli talasi Oktobarske revolucije. Sećam se: na izubijanim staničnim zidovima visili su belogardejski plakati na kojima je krupnim slovima pisalo: „Evo šta su boljševici doneli Rusiji“, a niže su bile stravične slike pokolja i gla-

di koje su nas decu više zabavljale no plašile. Tih dana su kapetanu sa sprata ispod nas, silom, na ulici, skinuli oficirsku kokardu sa kape, a gimnazijalac, sin građevinaru sa gornjeg sprata, vratio se kući sa redenicima i puškom koju je negde dokopao. I sve tako, jedno za drugim, i teško je reći šta je bilo pre, a šta posle. Sa napuštenih vojnih baraka u našem susedstvu svet je odnosio i poslednje grede, a mi, deca, utabali smo u zemlju sve leje cveća na bivšem oficirskom tenis igralištu. Jednoga dana u žutim bluzama i modrim pantalonama promarširao je ulicom ceo ruski logarđejski, kadetski korpus, a već posle podne projurila su ulicom u punom trku tri kola okićena crvenim trakama, a iz njih su sipali na ulicu crvene letke sa pozivom za sutrašnju prvomajsku proslavu.

Izjutra smo sa našim roditeljima bili na prozorima i čekali da vidimo šta će biti. Naišli su prvo crveni transparenti i crvene zastave, zatim muzike koje su svirale marševe, pa ozbiljni ljudi i žene u tamnim odelima i belim košuljama, koračajući mirno i svečano u pravilnim i gustim redovima. Vikalo se samo s vremena na vreme, ali su muzike, kojih je bilo mnogo, stalno smenjivale jedna drugu, pa ipak je i nama, deci, u tom prizoru i šarenilu bilo više neke tihe opasnosti i pretnje no bučne radosti i zabave.

Oko podne sve je već bilo mirno. Tada je na vratima naglo i jako zvonilo i otac je uveo u sobu crnomanjastog čoveka koji je širokim plećima zaklonio vrata iza sebe. „Pozdravi lepo strica!“ rekao je otac, a čovek je neko vreme stajao na pragu kao da osmatra kuda ga uvode, nasmejao mi se i u sledećem trenutku našao sam se pokriven njegovim krupnim dlanom kao kućnom strehom.

Sedeli su zatim nalakćeni za stolom, posle ručka, u košuljama, jer je dan bio topao i ja sam posmatrao krupnu stričevu ruku. „Da li

bi i ti želeo da postaneš mašinovođa?“ upitao me je i zatim su on i otac dugo, glasno i žučno razgovarali. Do moga uva dopirale su reči čiji smisao nisam mogao da shvatim, ali koje su mi se docijije, sa onim što sam naknadno čuo, objasnile. Otac je stalno nešto poricao i zamerao, a stric ga je hrabrio i uveravao. Govorili su o štrajku železničara, o izborima, o radničkim pravima i Prvome maju, o komunistima, boljševicima, revoluciji i ratu u Rusiji. I tada, u jednom trenutku, pritešnjen i razdražen prigovorima, mašinovođa je planuo. Nasred stola, između sebe i oca, postavio je svoju obnaženu ruku, naslonio na dasku celu podlakticu i govorio nešto o tome kako to oni, radnici, neće dozvoliti i kako će sve to sprečiti. „Mi ćemo se ovako isprečiti kao brana!“ — ponovio je i onom svojom krupnom radničkom rukom, obraslom jakim crnim maljama kao gorje jelovom šumom, krenuo je po stolu i pomerio, počistio sve ispred sebe, čaše, tanjire i sudove koji su se zvečeći ispred nje sklanjali.

Ne pamtim šta je dalje bilo i kako se završio taj razgovor toga prvomajskog sunčanog poslepodneva. Izbledele su, i u sećanju crte lica moga strica i mnogo šta drugo iz toga vremena; ali mi se zauvek urezala u sećanje ta golema ruka na stolu, to istinsko nešto u bedem od ruke koje se kao tenk kretalo po stolu čisteći sve ispred sebe. Vidim njegovu krupnu šaku sa kratkim debelim prstima i noktima crno optočenim, i podlakticu na kojoj su malje bile toliko crne da je koža što se ispod njih providela izoleđala bela. Sećam se reči koje je ponavljao — „Isprećićemo se kao brana!“ — odlučnog, pouzdanog i sigurnog zvuka njegovog glasa i često su mi se docijije vraćale u sećanje te slike u mnogim teškim trenucima nezvesnih bitaka, pred mnogim malograđanskim intelektualističkim sumnjama, kolebanjima i jalovim diskusijama, delujući kao pouzdan memento i sigurno ohrabrenje. Kao duboko uverenje da će stvar proletarijata pobediti, kao simbol njegove snage, kao simbol vere, odlučnosti i dela.

Erih KOS

LAŠTA
AUTOSAOBRACAJNO PREDUZEĆE
BEOGRAD
Telefon 26-724
SVIM TRUDBENICIMA I POSLOVNIM
PRIJATELJIMA ČESTITAMO
PRAZNIKE 4 I 7 JULI

- Nudimo naše usluge na prevozu robe i putnika u zemlji i inostranstvu.
- Naša autobuska mreža u ovoj godini je povezana sa svim važnijim privrednim, klimatskim i lečilišnim centrima.
- Usluge smo unapredili osnivanjem Turist Biroa u Beogradu, Zagrebu, Rijeci, Subotici, Novom Sadu, Zrenjaninu, Kragujevcu, Smederevu i sl.

Janko DJONOVIĆ

Nabujala delta

Mrak je bio toliko gust da je, čini se, kopao oči. Zavukli smo se duboko u slamu, koja je tako jako šuštalala, i grizla, da je već bilo neprijatno. Kao da se to šuštanje moglo čuti spolja. Ali umor je bio takav da smo uskoro sva četvorica zaspali čvrstim snom. Nije ni čudo, već danima pješčimo po besputima, po zimi i planinama. Demonstracije od 18 februara 1935 jedne su dovele u zatvor, gdje ih katanče i prebijaju, a druge u bjekstvo. Zandarmi tumaraju za iščezlima. Naša grupa se spustila iz sniježnih prina u primorje, u Ulcinj i dovija se kako da pređe granicu koja ide rijekom Bojanom i ulazi u more. Sinoć smo se uvukli u ovu pojatu na samom ulazu u Ulcinj. Negdje pred zoru smo se probudili. Nešto je šuško-rilo, preskakalo i cijukalo oko nas. Prepoznali smo ostrvljene, gladne miševce. Još će nam, u takvom mraku, poodgristi uši, noseve, ostaviti nas čukaste, nagdene. Pravo je čudo da to nijesu i do sada učinili. Ne vidimo ih, ali čini se da su krupni, ugojeni, kao kakva crna zvana. Camotinija ih je dobro othranila. Nije se više moglo spavati. Osjetio sam da me je nešto ljugavo dodirnuo po čelu. Ustao sam, napipao vrata i utopljenički srknuo svježi vazduh koji je dolazio sa širine mora.

U zoru je stigla veza koja nas je sinoć i ostavila u ovoj pojati. Donijela nam je nešto hrane i obavještenje da je nađena jedna ribarska barka koja će nas, pošto mrkne, čekati na Milenin Porat. Pokušaće se da pređemo morem u Albaniju. Preko rijeke Bojane postalo je gotovo nemoguće. Šverceri duvana su kompromitovali taj put. Na cijeloj njenoj dužini posijane su mine, motorni čamci, zasjele. Noću ovu rijeku i njeno ušće u more osvijetljavaju reflektori. Da imaš krila, ne možeš je prelećeti.

Dan smo proveli u ulcinjskom polju, u čobanskoj kolibici. Ložili bi vatru, grijali se i posmatrali kroz otvore na svumedi parče uznemirenog mora. Primićala se i vjetrovita večer kada je veza došla po nas. Mahali smo glavama zabrinuto zbog vodene stihije. Pogotovu kad ugledasmo trošni, jadni čamac. Veza nas je hrabrila i ulivala nam nadu da je takvo vrijeme najbolje, jer granične patrolne misle da se tada rijetko ko usuduje navesti na uzburkano more. A što se tiče talasa, on se nalazio sto puta po gore vremenu, pa je sve dobro izašlo. Reflektori se obično ne pojavljuju ovako rano, nego u sitne sate, negdje po ponoći. Sad trebao zaveslati punom snagom i neopaženo preći granicu.

Sjeli smo u čamac, koji je bio prava igračka, i pošli uz obalu. Pred nama je klijio grozdni svetiljki i uzdizao se sa one, albanske strane, Crni Vrh. Jedva su se nazirale njegove konture prema bunovnom nebu. More se prilično kolebalo. Dvojica i dvojica smjenjivali su se na veslima, a moja je dužnost bila da pazim na stvari da se ne skvase ili ispadnu iz čamca. Sve je u početku išlo dobro. Čamac je klizio ka ušću Bojane preko sve viših talasa. Reflektori se nijesu još pojavljivali.

Najmladi među nama, seljak »Djedo« bio je glavni motor u čamcu. Veslao je za dvojicu. On me opomenu da pazim na revolvere da ne zakisnu. Ako bi bili iznenađeni kod prelaza, morali bi ih upotrijebiti. Dva puna sata smo ostavili do Bojane. Granične svetiljke već nijesu bile daleko. Čovjek koji nas je prebacivao dade znak na budemo oprezni. Bojana je strašna zimi kad se u nju preljeje Drim. Jako je plahovita, leti kao ptica na krilima. Nosi na sebi grede,

osnuje kožu, čičalje, ponekad i mrtvu stoku koju Drim iz planina nanosi u nju. Ulazi u more kao kudrava, divlja svinja sa dva svoja rila, dva nabujala kraka. Prvi krak je jugoslovenski a drugi zajednički. Oba čine jake brazde u moru i diktiraju svoju brdsku čud na dužini od nekoliko stotina metara.

Vidik je bio mračan. Čamac je poigravao na talasima. Ljudi su se šapatom i pokretima ruku sporazumijevali. Odjedanput uslijedio je snažan udar o bok čamca, tako da se on sasvim zaljulja, zaošija i umalo ne prevrnu.

— Vesla unutra! — naredivao je pratilac. Naišli smo na prvi krak Bojane. Čudo, kako je veoma jak, iako smo prilično udaljeni od obale. Naša barčica postajala je kora od oraha. Tonuli smo i dizali se svaki čas, izgledalo je da ćemo brzo biti zaklopjeni od talasa. Pratilac je sam, oprezno, jednim veslom, usmjeravao čamac, sijekuci Bojaninu brazdu.

— Još malo nailazi drugi krak. On je snažniji, opasniji. Duh u sebi! Tu je sama granica.

Vesla su grabila i razgurala mrak i vodu. Nekoliko cvjetica svjetlosti je gorjelo na ušću. Jedan munjeviti reflektorski mlaz brzo bi sve otkrio, ali njega nema. Čini mi se kao da odnekud čujem motorni čamac, ustreljen na nas. Ruka steže revolver. Sta je to? Možda grmi Bojana, lomeći se o sprudove Vade.

Veslali su u širinu da ublaže udar drugog Bojaninog kraka. Ali ovaj uskoro naiđe, kao kvotok koji se još uvijek svojom aortom probija ka širini. Potjera nas naprijed, prosto da mu se ne održimo. Djedo zahvati kofom vodu iz mora i počeo da pije.

— Ovo je Bojana, slatka je.

Kao za inat, nikako da pređemo brazdu. Ustvari ona nas je gurala u pučinu. Voda je počela da ulazi u čamac, negdje u njemu otvori se rupa. Pipaj, pipaj, no u mraku ne pomaže. Dadoše mi prazu kofu da sa njom izbacujem nakupljenu vodu koja je već pokrivala dno čamca.

Borimo se sa vodenom stihijom. Obala je sve udaljenija. Nagadamo da smo već i na albanskoj strani. Zabrinjava činjenica da se talasanje ne smiruje, nego, naprotiv, povećava. Kao da smo u nekom kvatracu. Sta je to? Bojana nije mogla biti onako bi-

GRIGOR VITEZ

Epitaf vojniku koji je pao u času potpisivanja primirja

Vijest je letjela brže od ptice
Brže od vjetra
Brže od munje,
Gugutala je od sreće u eternu.
I stigla prekasno.

Za one koji su pali uvijek je prekasno.

A da je stigla samo pola sata ranije, on bi bio živ.
Rukovao bi se s drugovima i smijao.
Da je stigla dan ranije, mnogo bi njih još ostalo živih.
Da je stigla mnogo mnogo ranije, mnogo mnogo bi ih ostalo živih.

Trebalo je vijest poslati mnogo mnogo ranije,
Prije no što su počeli padati mrtvi.

DRAGOSLAV GRBIC

Na današnji dan

I.

Na današnji dan, na ovaj usnama okajani dan kad su paljeni svi obojeni čiraci kestena u slavu svakog čoveka preostalog od smrti, na isti ovakav dan kada se pominje sunce ko da postoji tek od juče, od podnevnog sna a tišina miriše na sveži malter i na kišu, na ovaj dan kad su groblja ograđena zidom i nikog ne sahranjuju bez utvrđenog reda dogodilo se nešto slično običnome životu ili smrti koja je uvek po nečemu različita na današnji dan.

Možda baš ovog trenutka kad neko iz dosade polako kupi mrve hleba ostale kraj tanjira i reda ih po šarama već obavezno čaršava, bezimena je pred svedocima umirao od gladi a nije se oprastao od obezvređenih ruku i usni što nisu imale sve čemu su namenjene nego je pominjo neki dan, možda baš ovaj dan kada se sasvim prirodno zaboravljaju umri, kad bivši ratnik vodi smerno decu u šetnju sanjao da poslednji umire ležeći na zemlji na današnji dan.

O sve su smrti isprobane još od onoga dana kada je čovek progovorio drukčije od trave koja se s pticama seli istom putanjom neba, drukčije od zveri u čijoj je osušenoj koži ponavljao ponešto što je ostalo od predaka, o sve su smrti poznate i sve već isprobane ko što je trzaj glave s temenom providnim i sve obredile ljude neobjiljno zabrinute, i nek je zaboravljena ona što smatoti razum ona prastara, s dlanovima okrenutim na gore na današnji dan.

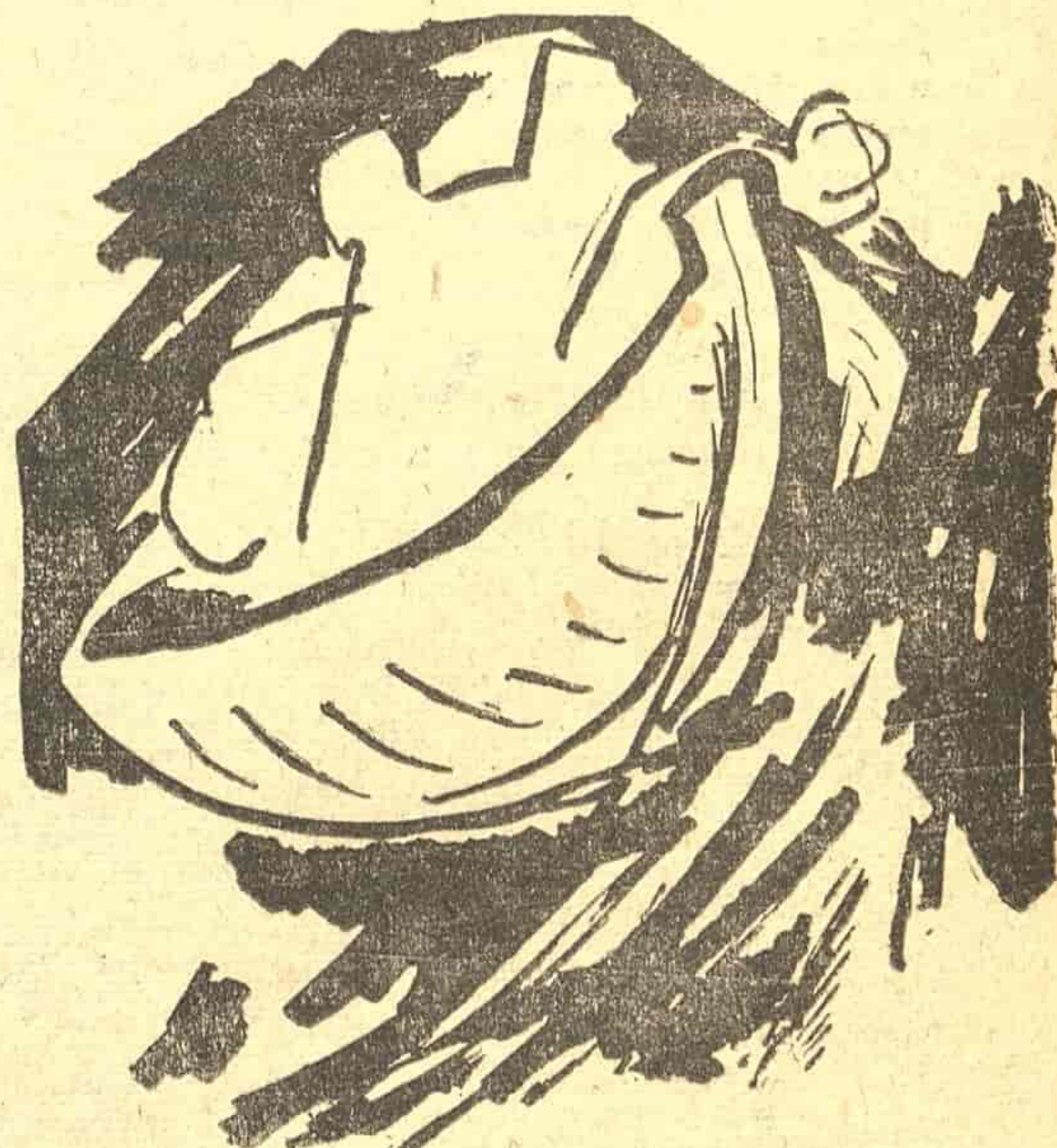
MIRA ALECKOVIĆ

Da život bude ljubav

— Život, da život bude ljubav samo, da ljudi budu zdravi kao šume, kao paprat bujna da se raskrupnjamo, da čovek ljubav kao hleb razume i da nas bude u semenju buni sve više takvih sa čovečnom reči i srca spremnog kap po kap da kruni na ranu druga, da rana zaleći.

Da sutra ne bude kljastih ni bogalja, ni ovog krkljanca, ni novoga rata, da više ne bude gladnih majki švalja i ubogih pralja, i dečice jata koja po drumu hleba prose, ratnike-slepce koja vode, i da sve noge grube i bose budu ko noge u gospode.

Da kad hleb kažeš, ne vidiš oči iskolučene do besvesti kad život kažeš, da vidiš žene, sve zdrave žene, bez bojazni da u trobri nose guju, da će im ostati dlanovi prazni kad neko opet strese oluju, da ne lepršaju pred tvojim vidom, kad kažeš majke, marame vrane kad kažeš čovek, da te gane kriv bez krivice za tvrdim zidom, kad čovek kažeš, o kad kažeš, da teče vedro toplog mleka, ljubavi tople, najbolje straže i najljudskije za čoveka...

ILUSTRACIJA MILA DIMITRIJEVIĆA

TUŽBA SVETOM VASILIJU OSTROŠKOM

PRIPOMENA O HRVATSKOJ SOCIJALNOJ LITERATURI

ANGAŽOVANOST SAVREMENOG PISCA

Nastavak sa 1 strane

Veliki, Ostroški Vasilije sveti, nek ti je slava! Dojadiše nam ovi krševi kleti — skapa nam i dijete i vo i krava,

Evo dolazimo dvjesto godina do tvoga kamenog stana izviremo gladni iz sušnih dolina za spas — za miris ozjelog tamjana,

Preglodasmo stopama tvoje pragove, Cjelovima s krvavo puklih usana napravismo već na zidu sagove — i ne svanu nam za našeg dana,

Tražimo te, sveti i čudotvorni, nek ti je dar i služba! Postasmo ljuti, zli i umorni, naša se teška ne čuje tužba.

Zgrčeni te kumismo i propištismo ko u procijepu rudinske zmijske, što god možemo i mi ti dasmo, al pomoći nam nije.

Da sjen svesilni tvoj nas ne prokune, donosimo ponjave i grude sira, velika bijela runa vune i ploče voska žute ko lira,

Počuj, veliki Vasilije zlatni, tvoja je moć i sila! Suvli, skorjeli, crni i patni, dajemo ti posljednju krv iz žila.

I ništa bolje, ne okrenu na to! Ti ne pomažeš nama golima. Pomaže onim što ti daju zlato i k tebi gospodskim dodu kolima.

Veliki, sveti, meni oprosti što govornik gorku istinu živu — navrnuse ti na skupo-plaćene kosti čebelu grijez!

O velji! Gaze kao kobila, kod njih je nakit, zlato i srma, kupuju gdje god je stopa probila, te naše zemlje i gustog grma.

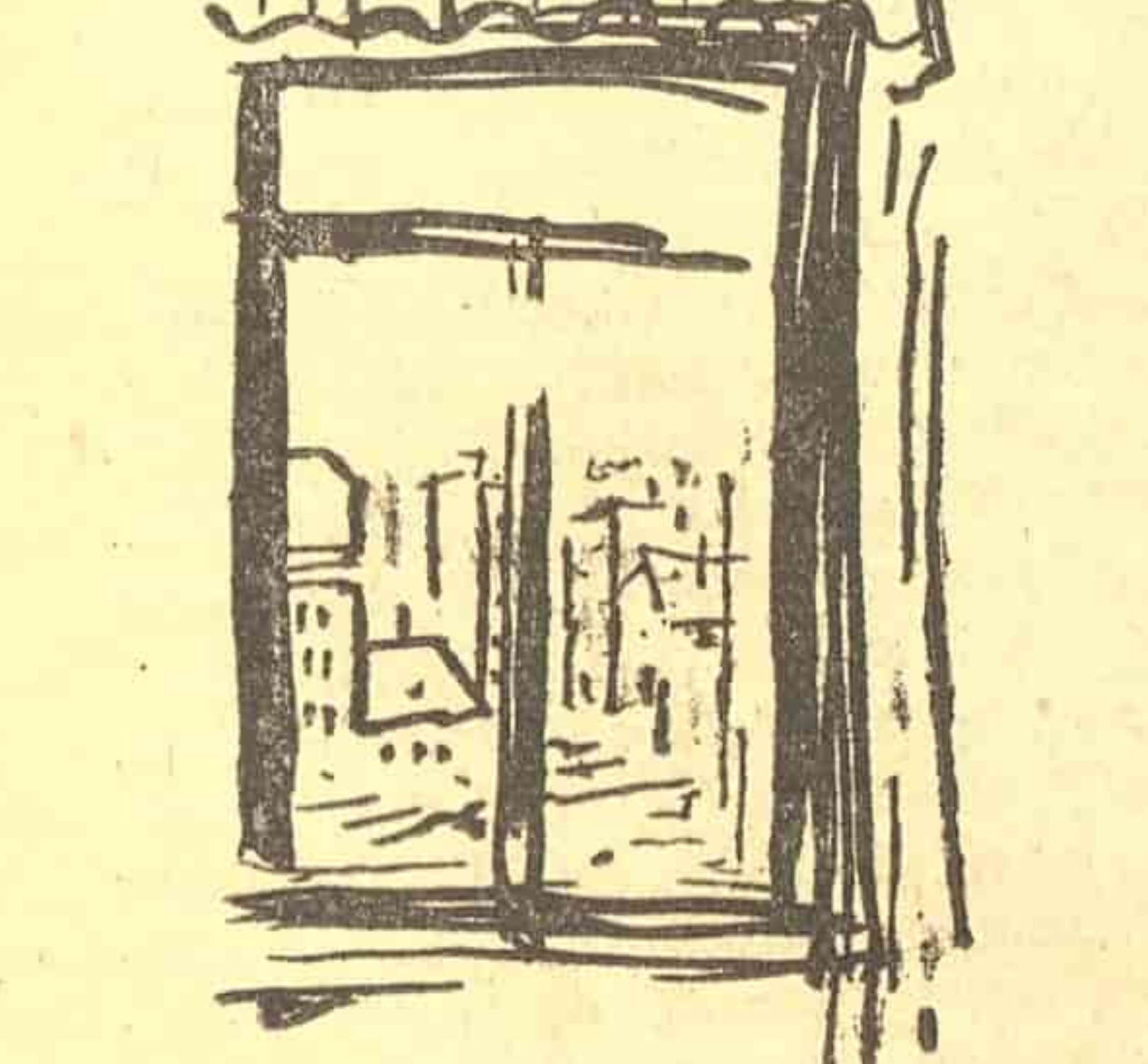
Ma njavama tvojim i sad radimo beskućni ko prije jednog vijeka, tebi betonske kule gradimo, a našoj bolnici ne bi lijeka.

Kraj tvoje kuće šibaju knute, usta nam vežu uz jek zvona, dok u voltu s blagoslovom vise pršut za crnu bratiju svetog ti trona.

Pomažeš im sveti Vasilije blagi, nek su ti prosti i naši skuti! Ti tvojti siti nasljednici dragi ko bikovi su postali silni i kruti.

Podigoše mede kao bedeme oko tvoje svete gore i paše, nadu li nam živo, ko vražje sjeme, prebiju ga na oči naše.

Ugodniče božji, ti nama oprosti što ne vjerujemo tvrdo više u gnijile i lažne tvoje milosti zbog kojih vjekovima krv nam piše!

sve izgubljeno. Mrak je činio taj ponor još dubljim, tajanstvenijim, tragičnijim. To je, dakle, to gorko, noćno emigrantsko more, za koji minut možemo postati žrtve u slijepoj igri svemoćnih valova. Da je imati bar tvrdo tlo pod nogama.

Jedan od drugova predloži da pucamo, da bar neko dođe do nas. Neka dođu naše patrole, albanske, talijanske ili vražije, svejedno, samo da se oslobodimo pomahnitalog mora.

Nasta žučna prepirka.

— Ako dođu naši motorni čamci, šta ćeš od bruke! Zvao si one od kojih bježiš?

— Samo da se dočepamo kopna. Koliko ćeš se još držati u ovim vrtložima?!

— Bolje i u zatvoru nego biti potopljen — pravac je potpomagao prijedlog za pucanje.

Gotovo da pobijedi ovaj prijedlog, da »Djedo« ne reče odlučno:

— Čim bi čuli pucnje, granične straže otvorile bi vatru na nas. Zaglavili bi prije nego se usude da dodu.

Čamac je tamarao po uzburkanim valovima. Počeli smo se ponovo smjenjivati na izbacivanju vode koja je sve više prodirala.

Cijelu noć ostasmo na vodi. Tek pošto je svanulo, vidjesmo da smo zašli u albansku stranu, i prilično daleko u zalivu. Jedan bijeli sprud pružao se od obale kao kakva spasonosna ruka. Činilo se da do njega nije daleko. More je bilo malo popustilo, ali mutno, nekako bunovno, nesređeno, nespokojno. Opet smo stekli pouzdanje u sebe i riješismo da upnemo posljednju snagu i izvučemo barku na obalu. Ljudi su bili krajnje iscrpni, kao samljeveni, oko očiju crnio se svakom krug od neprospavane, ubitačne noći, kao da je svakoga konj udario kopitom baš posred očiju.

»Djedo« zatraži malo hljeba, ne prestajući da vesla.

— Ubaci mi ga u kljun, molim te.

Otkinuo sam jedan okrajak mokrog hljeba i dao mu ga. Počeo je snažno da žvače.

Izraz *socijalna literatura* nije u nas, između dva rata, značio književnost kojoj su tek motivi društveno zbiljenje i društveni problemi, nego je zapravo značio književnost u kojoj su društvena zbiljenja i društveni problemi predstavljani tako da čitaoci, koji je čitaju, osjete i osvijeste se da je potrebno promijeniti socijalni i ekonomski poredak, kako bi se radnički i seljački proletarijat, ta većina naroda, oslobodio od nevolja u kojima ga drži kapitalizam; da je, dakle, potrebno uspostaviti socijalizam. Socijalna literatura je eto bila književna socijalna kritika, ali još više književnost u kojoj je smisao socijalno revolucionaran, borbeno socijalistički. Smisao izraza *socijalna literatura*, barem u nas između dva rata, drugačiji je nego bi se on bio shvatio prije toga vremena.

Književnosti koja bi se mogla nazvati socijalnom, bilo je, u nas, koliko toliko već u devetnaestom stoljeću. Ali u izrazitijem smislu hrvatska socijalna literatura počinje se naročito razvijati kad i hrvatska moderna poezija: počinje satiričnim pjesmama Kranjčevića, pa Matoša, i Janka Polića Kamova. Dakle prije pola stoljeća. Pa i koji decenij više od pola stoljeća. Socijalna kritika, pa i socijalna revolucionarnost, očituje se baš u toj modernoj poeziji. To nije slučajno ni sporedno. Izraz prvoga pjesnika je umjetnosno revolucionaran i ujedno društveno revolucionaran. Novi kriterij o umjetnosti jest i o društvu. Barem djelomice. Makar ta istina nije uvijek jednako i svakom očita. U prilikama hrvatske književnosti talenti spomenute trojice pjesnika, u svoje vrijeme, svojim su izrazom, svaki napose, novi kriterij o pjesništvu i novi kriterij o društvu; ali nemaju određenog socijalnog političkog cilja, barem ne izrazito socijalističkog.

Ali odmah nakon Prvog svjetskog rata, dakle koju godinu poslije Oktobarske revolucije, dvojica mladih pisaca, August Cesarec i Miroslav Krleža, izdaju i uređuju, u Zagrebu, 1919. polumjesečnik *Plamen*, u kojemu objavljuju socijalno revolucionarnu književnost. Djelovanjem tih začetnika socijalističko aktivističke književnosti, mijenjaju se u nas nazori o književnosti, o društvenoj svrhi književnosti; shvaća se da u književnosti, pa i u samu poeziju, pripada i politika. Nakon *Plamena*, koji je plamtio nekoliko mjeseci, Cesarec i Krleža objavljuju svoju književnost u nekim ondašnjim revijama, poimence u *Kritici* i u *Savremenuku*, te, napokon, godine 1923. pokreću *Književnu republiku* i u njoj nastavljaju svoje spisateljsko aktivističko djelovanje. Uoči Drugoga svjetskoga rata Miroslav Krleža uređuje također aktivističku reviju *Pečat*. Poneki drugi mladi pisci, u to vrijeme između dva rata, odjelovljuju, ili barem nastoje odjelovati, socijalno kritičku književnost, ukoliko ne izrazito socijalno revolucionarni smisao u književnosti. Socijalni kriterij postaje važan koliko i umjetnosni; u nekih od tih pisaca bio je važniji nego li umjetnosni; štaviše postaje važan i u likovnoj umjetnosti. Nastaju kritička raspravljanja, pa i polemike,

s jedne strane, između onih pjesnika i publicista kojima je za umjetnost ispravan jedino progresivno socijalni kriterij, i, s druge strane, pisaca koji su smatrali da književnosno djelo treba da bude umjetnost, da bi moglo biti socijalna i socijalno progresivna umjetnost.

Bez obzira na opreke između tih kriterija, u hrvatskoj književnosti, između dva rata, socijalni kriterij bio je uopće važan; malo koji mladi pisac nije do njega držao i onda kad nije smatrao da se samo po tomu kriteriju odlučuje o vrijednosti umjetnine. Ono malo nakladnika, koliko ih je bilo, ponajvećma su izdavali baš socijalnu literaturu (izvornu, ili prevedenu iz stranih jezika), jer su je najviše i najlakše mogli prodavati. Čitaoci su je naime najviše čitali. Listovi koji su izlazili duže, ili kraće vremena — *Književnik*, *Kritika*, *Savremena stvarnost*, *Kultura*, *Izraz*, *Li-*

teratura — bili su organi samo za socijalnu i socijalno revolucionarnu književnost. Isto tako neki književni almanasi i kratkotrajni tjednici ili polumjesečnici. Dakako, sve je to suzbijano cenzurom i zabranjivano policijom. Pa i u tradicionalnoj reviji *Savremeni*, koju je izdavalo Društvo hrvatskih književnika, i u prvim godištim *Hrvatske revije*, koju je izdavala Matice Hrvatska, objavljivano je socijalne i socijalno kritičke književnosti. Sve u svemu, socijalna književnost sačinjava ponajvažniji dio hrvatske književnosti što je nastajala između dva rata. Hrvatski nacionalni otpor hegemonističkom monarhističkom režimu bio je skladan sa socijalističkim političkim shvaćanjem da svaka nacija treba da bude nezavisna i slobodna, te je književnosni prosvjed protiv političkoga sistema, što ga predstavljao spomenuti režim, bio zapravo prirodan u atmosferi ka-

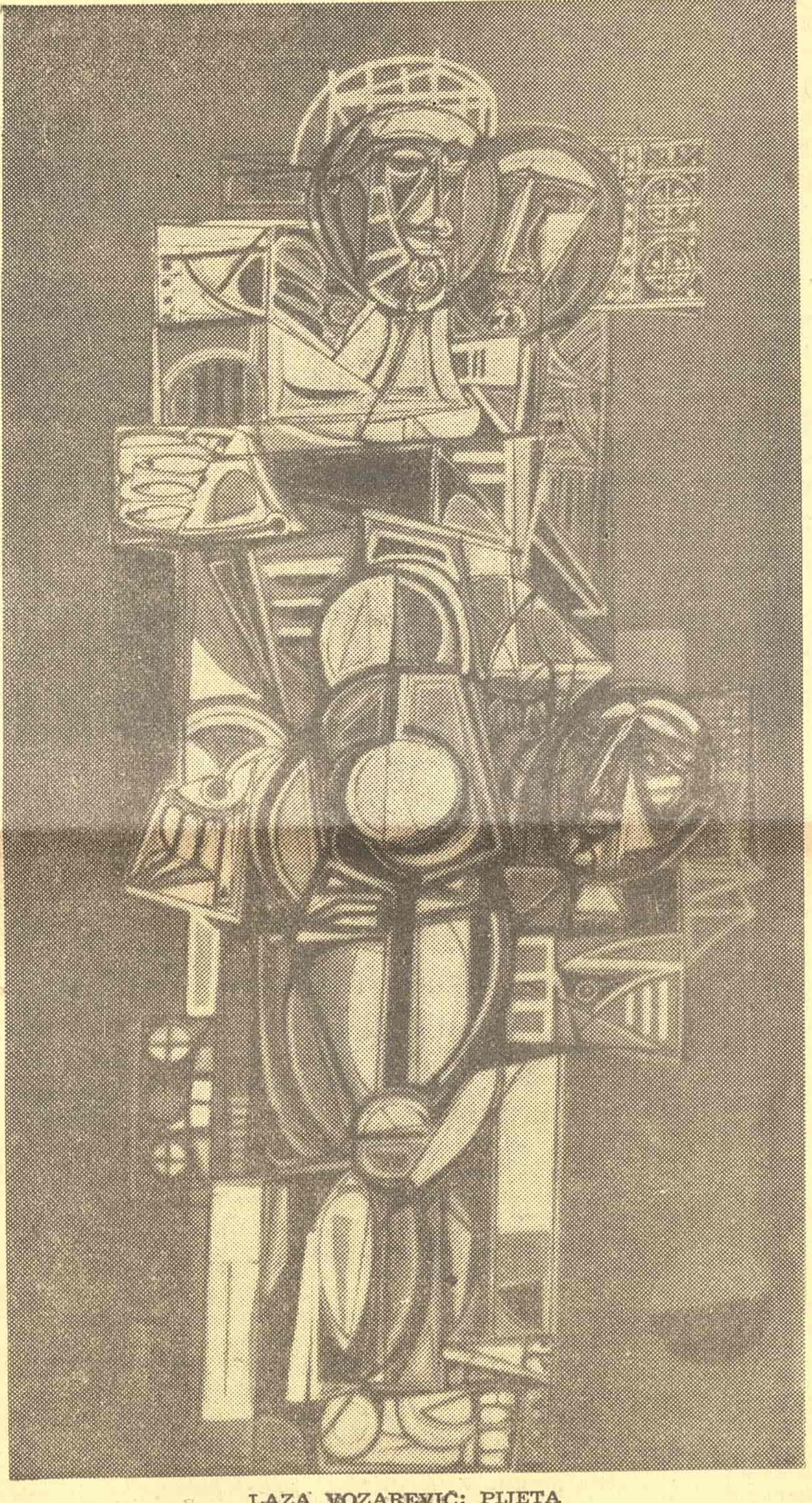
kva je bila u Hrvatskoj između dva rata.

Nabrajati imena pojedinih pisaca i njihovih napisa u revijama i njihovih knjige proze i poezije koje su socijalna literatura, u smislu kako je u ovom članku pokušano da taj izraz bude objašnjen, nema svrhe kad ujedno ne bi te knjige i ti napisi bili i podrobno prikazani. Takav prikaz ne može se zbiti u okraći članak. Osim o djelu Miroslava Krleže, o toj socijalnoj literaturi kao pojavi, koja je u povijesti hrvatske književnosti i politike vrlo značajna, kroničari kulture i politike — koji su u nas surogati za povjesničke kulture i politike — ne zapisao do sad ništa naročito, štaviše, nema ni potpunoga prikaza o opsežnom spisateljskom i političkom radu Augusta Cesareca. Nehaj za književnička djela toga mučenika naprosto je nerazumljiv.

Sve prepirke i sporovi između pisaca socijalne literature mogli su, u vrijeme kad su se zbiljali, biti smatrani nevažnima i nepromišljenima, pa to bi mogli biti i dandanaš.

Unatoč tomu, socijalna književnost, kad je bila dobra i kad je bila loša, bila je upozoravanje kako je tegoban i tjeskoban udes čovjeka u buržoaznim socijalnim i ekonomskim napravama; bila je poziv na borbu za socijalizam. Nejasan i neartikuliran vrisak može biti i to, isto kao i jasan i muzikal.

Poticajna na socijalizam i utjecajna, posebice, na mnoštvo omladine i građanskih intelektualaca, da se osvješćuje o smislu socijalizma i o potrebi da se on uspostavi u narodnom životu uopće, hrvatska socijalna literatura je ponajvećma zaslužna da je najveća većina hrvatskog intelektualnog svijeta, za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, bila svijesno, svim somom, za demokraciju i socijalizam. A velik broj hrvatskih pisaca sudjelovao je neposredno, ili posredno, u Narodnoj oslobodilačkoj borbi. Pisaca koji su u njoj sudjelovali neposredno, bilo je toliko, da se ne može reći da ih je, razmjerno, bilo manje nego li je pisaca ijedne druge jugoslavenske književnosti. Naprotiv. Sudjelovao je u njoj i onih književnika koji se nisu isticali kao socijalni pisci. Shvaćanje o književnosti ne mora biti istovjetno sa shvaćanjem o politici. Politička misao i politička strast ne mogu u svakoga pisca postati njegova umjetnička misao, njegova umjetnička strast. Od pjesnika koji u svom radu zabacuju umjetnost radi politike može se očekivati da će, možda, bude li mu potrebno i ugodno, radi umjetnosti iznevjeriti politiku u koju je dotada vjerovao. Netko kao pjesnik može katkada i nesvjesno uraditi pjesničko djelo, a političko radi svijesno. Jedinstvo pjesničke i političke misli nije u svakog pjesnika. Vrijednost socijalne literature kao imaginacijskog djela može se ocjenjivati samo kao vrijednost imaginativne književnosti. Ali ustanovitom vremenu, dotično u razdoblju između dva rata, socijalna literatura je bila socijalno i politički važnija i onda kada je ponekad bila manje vrijedna nego li koje drugačije pjesničko djelo.

LAZA VOZAREVIĆ: PIJETA

Staršitavo ŠIMIC

Miloš I. BANDIĆ

Jure KASTELAN TIFUSARI

Brojim stope na bijelu snijegu. Smrt do smrti.
Smrt su stope moje.

Smrt do smrti. Smrt do smrti.
Smrt su stope moje.

Svaka ide svome grobu.
Svaka ide svome grobu ko izvoći svome moru.

Svaka ide svome grobu.

3.

Vijavica. Vjetar vije.
Čovjeka ni vuka nije.
— Ognja, ognja — kosti vrište.
— Zvijezde, zvijezde — oko iste.
Zvale mračne večerat će moje prste i moždane...

Vijavica. Vjetar vije.
Čovjeka ni vuka nije.
— Ljudi mili, braćo, ljudi...
U tšini gluvi korak izmoredni.
Slušam riječi u ognjici.

— Družice...
— Družice...

Rukom hvatam ladnu ruku.

Idem nijem u koloni.
Otkud ovaj dan, ognjeni golub na dlanu, otkuda ovaj glas, na kojoj obali raste sav od svitanja? Čaj noć kad vatre u šumi plamnu.

5.

Otkud ovaj glas, na kojoj obali raste?
U svakoj stopi, na svakom koraku: sloboda, sloboda, sloboda iz rane, iz krvi sloboda izraste.

U svakoj stopi, na svakom koraku: sloboda, sloboda
Kad pjesme umiri, ti što si ljubav sama, ko divlja ruža na putu, ko raširena krila.

Kad pjesme umiru, ti što si ljubav sama, hoćeš li umirući živu ljubav dati što prkosi smrti i čelik prelama?

Hoćeš li umirući živu ljubav dati što u svakom srcu iznova se rada, hoćeš li glasom zore u noći zapjevati?

Ako padnem u mraku, prenesi živima pozdrav, prenesi od groba do srca, prenesi kroz tminu pjesmu što ne gine: sloboda, sloboda.

„Antirevizionističke“ lamentacije

Žarko ĐUROVIĆ

Šta kažeš na dolazak mrtvih

Mrtvi su od svoje smrti za jedno sunce duži i odlaze u prostor kao feniks što svoj let sećanjem večnim svlada. Mrtvi su dan i put naseljen u klase pamćenja, u ruži, mrtvi su vazduh preko čijih kolena naslanja glavu nada koja pušta glasove svoje i druži se sa sumom razgranatom. O da i će natrag da dodu ta brda i te biljke što nam hleb daju, što nas ljube umno po čelu golemom? Gle, to su istinu svetiljke ili vrtovi cvetni sa imenom u kljunu ptice, to su ruke pomnožene sa ljubavlju. Šta kažeš na dolazak mrtvih? Oni su sleteli na lice i sada se boja sete sama od sebe slaže! Šta kažeš na taj zvuk koji te po usni peče, kad je med crne oči košmar vetra lego? Ej, noć je noć a ti tek jedan njen sin narečen do kraja. Ti si reka pusta i od reke pobegoh u neke tamne šume. Uzalud dozivam i kamen i vetar, kad su mi ovde zasadeni bregovi. Uprkos meni smrt baca u mene vruće šišarke leta, sve dotle dok se u časove gorke ne skamenih! Celu mi je pusto. Na njemu se ne vidi ni buđenje biljke, biljke ni godine koja me u poljane ište. Tako sam na sebe ljut da se sav razmećem u naviljke užasnutih samoća. Samoće su mrtvo stepenište. Noć laje na moje stope. Ruka u prazno urasta. Mrtvi me po sećanju bodu ostrim nožem. Bar da sam i ja veštiti hlad hrasta, ne bih bio u ovakvu tugu složen! Na levoj strani sna šuma se izvija ukoso i ptice umiru nad vodom razdeljene na maglu i na slučaj. Tišina se bratimi sa rekam — a moj pogled sa rosom, koja nije to već strašna šapa vučja što se nad glavom nadnosi, nad mojom glavom od rana nelečenih. Oj vatro ugašena — nad tvojim revljevom vitla zla rika. Tako sam postao mržnja sebi. Glava puna vrana koje sa svojeg krovlja ne mogu oterati nikad. I sad sam pust i zao — isplakani pesak spruda, sada sam noć i nenoc i padina od suše žuta, sada sam mora i zaborav i reka što iza brežja krivuda, sada sam mesto nikakvo, sada sam bačeni betutak!

Nastavak sa 1 strane

uključivi i opšti razvitak kulturnog života kod nas, jugoslovenski pisci će te svoje koncepcije ne samo braniti od „zabrinutih“ — „inženjera duša“ najrazličitijeg tipa nego će, kadgod je to umesno, tim koncepcijama dati najveći mogući publicitet. Ono što jugoslovenski pisci izbegavaju, i što će izbegavati i ubuduće, a opet u duhu Programa SKJ, to su pre svega metode kojima se katkad služe izvesni „inženjeri duša“.

Jugoslovenski pisci nisu jedinstveni, nisu uniformisani u svojim estetskim koncepcijama — koje Program SKJ, sasvim prirodno, ne tretira. Makoliko to neobično zvučalo za nečije uši — oni čak ne smatraju da je takva monolitnost (u stvari petrificiranje) moguća kad je reč o umetničkom stvaralaštvu. Ako bi se tome težilo — išlo bi se usuret poraznoj stagnaciji. Ako bi se u tom „objedinjavanju“ angažovala država, ili partija, utoliko bi stagnacija bila brža, i poraznija.

Ono što životno objedinjuje naše pisce to su koncepcije o društvenom razvitku upošte (dakle i kulture, dakle i literature) sa svojim osnovama izraženim u Programu SKJ. Tumačeći mehanicistički, dogmatski i prakticistički naše razlike u estetskim koncepcijama (ili, bolje reći slobodno, bujno umetničko stvaralaštvo koje je kod nas protiv svakog diktata i koje, ne samo kod nas, samo tako može da se razvija) kao razlike u društvenim koncepcijama, pojedini „antirevizionisti“ su, u više mahova, iz tog krivog tumačenja čak izvlačili i sasvim neosnovane, pragmatističke — političke zaključke.

Od „inženjera duša“ to nas ni malo ne začuduje. Ali umetnici, pisci ne mogu da se svode na takve vulgarizacije. A to se dogodilo i na nedavnom kongresu sovjetskih pisaca sa, na primer, Borisom Poljevojem, Kornelijem Zjelinskim i Borisom Rjurikovim. To se moralo dogoditi na jednom skupu koji izražava svoj ponos što je partija nazvala umetnike, pisce svojim „pomoćnicima“, dakle na skupu gde se umetnici, pisci tretiraju kao transmisije jedne politike, kao — instrumentat.

Tako je Program našega SKJ na svom „putu preko globusa“ konstatovan i na kongresu sovjetskih pisaca.

Treba li reći da jugoslovenskim piscima ne bi ni na um palo da na svojim kongresima tretiraju političke materijale zemalja Istočnog bloka! To bi zaista bio, po našem shvatanju, najblaže rečeno, čudan paradoks. Mislim da bi za Borisa Poljevoja i njegove drugove bilo mnogo plodonosnije da su se malo više zaustavili pred izvesnim koncepcijama Konstantina Paustovskog, koji duhovito karakteriše stanje i razvoj literature u SSSR na sledeći način:

„Nije običaj da se piše o nedostacima, makoliko oni bili štetni za naš društveni život, a da se pre toga ne napravi izvinjavajući „kompiliment“, pominjući naša dostignuća. Taj „kompiliment“ pravi se sa takvom upornošću kao da treba svakom sovjetskom čitaocu dokazati prednost našeg sistema (i to u četrdesetdruj godini njegovog postojanja!)...“

III:

„Druga štetna tradicija jeste u tome što ne želimo da pišemo o patnjama, strah da napravimo čak i aluziju na tugu, kao da sav naš život teče pod karamelnim nebom, uz bodri smeh „borbenih“ ljudi i žena.“

III:

„Zalosa je sudbina pisca koji otpust: od istine u ime nekih shvatanja dalekih od literature.“

Id.

Koliko je umesno da B. Poljevoj, prenebregavajući ovakve konstatacije, patetično priziva „lavovska srca“ u Jugoslaviji da se probude da na taj način izneverava najsvetlije tradicije i današnje najplemenitije težnje naroda SSSR, da takvom ste-

reotipnom pragmatističkom tiradom okreće leđa besmrtnim tekovinama ruske literature i najčistijim tokovima stvaralačke misli i ljudske i umetničke aktivnosti u SSSR — pokušavajući da vodi sovjetsku literaturu, kao Domanovičev voda iz poznate satire — u bespuće.

Program našeg SKJ prelazi globus. Objavljen je već u mnogim zemljama. Da li je auditorijum B. Poljevoja i njegovih drugova na kongresu sovjetskih pisaca imao mogućnosti da Program SKJ pročita? Ali izidimo iz kongresne sale sovjetskih pisaca: Da li su Program SKJ čitali čitaoci dela B. Poljevoja i njegovih drugova na ostalih sovjetskih pisaca u SSSR?

I možda nije neumesno ako, ovim povodom, konstatujemo da Program SKJ, taj dokument našeg društvenog i političkog života koji je izraz opšteg razvitka naših naroda i SKJ u njihovoj avangardi — dokument koji se kod nas ne tretira kao zbornik većnih dogmi što sam već i ranije napomenuo, sadrži i sledeću misao:

„Tendencije ka ideološkom monopolu uvek predstavljaju prepreku razviku socijalističke misli i uvek su izvor dogmatizma i oportunističko-revizionističke reakcije.“

Možda zato što je „otstupio od istine u ime nekih shvatanja dalekih od literature“, možda zato što je stupio na teren jedne politike, i to „aktuelne“, kako bi rekao K. Paustovski — B. Poljevoj smatra neophodnim i umesnim da pominje „lavovska srca“. Ali, bilo da je reč o politici, bilo da je reč o umetnosti, odnosno o literaturi — u pitanju su ljudska srca, lična sreća čoveka. I zaista je iluzorno gajiti nadu da se neko može ubediti, i kod nas i ma gde u svetu da ideal lične sreće čoveka nije bio, nije i neće biti krajnji smisao i cilj svih stvaralačkih plemenitih napora čovečanstva — juče, danas i sutra.

Da li B. Poljevoj gaji takvu nadu? Da li je moguće da se lična sreća čoveka, ma gde danas u svetu, može sukobljavati sa „internacionalističkim i humanističkim odnosom prema naučnom, umetničkom

i celokupnom kulturnom stvaralaštvu svih naroda sveta i svih civilizacija“ (Program SKJ), sa — „slobadanjem prosvetnog, naučnog, umetničkog i sveg kulturnog života od administrativnog pritiska države, od etatičkih, pragmatističkih koncepcija kulturnog života i kulturnog stvaralaštva“ (Program SKJ), — sa „slobodom naučnog i umetničkog stvaranja na idejnoj osnovi socijalizma i humanizma“ (Program SKJ)!

B. Poljevoj, budući patetičnim glasom lavove po Jugoslaviji, dospava u taj ne baš ružičasti pragmatistički čorsokak.

Mi smo, mnogo puta, već bili svedoci takvih prizora ali, koliko je meni poznato, jugoslovenski pisci smatraju da se održivost principa i gledišta u životnoj, u društvenoj praksi jedino efikasno može provesti. Zato mislim da B. Poljevoju kao umetniku, kao stvaraocu ostaje jedna jedina krajnja mogućnost: da iz čorsokaka u koji je dospelo pronade izlaz sam.

Čedomir MINDEROVIĆ

MILOŠ GVOZDENOVIC: ZIMSKI MOTIV

Miodrag PAVLOVIĆ POZDRAV KOMUNI

„Poslednji pozdrav Komuni u Parizu šalje drugarica Alisa iz Bordoa. Vesti su zle: proletar čuti, seljak se opija i dalje, niko ne čita Marksa kao ni pre. Nema pomoći. Preživeli vas će pogubiti, a mi svišni na ovom svetu, mi ćemo se bititi!“

Pozdrav Komuni u Parizu jašući hitno donosi glasnik, preobučen u husarsko ruho; obide vodenicu, preleti polje žitno i pokidano granje, što je u proleće suho. Gde su straže, gde prolazi, gde rovovi? da li će ga s porukom videti pariški krovovi?

Na dosluh pušaka konj uže za sebe slobodu. »Oprost mi — reč nad njim — družte mrtvi, lutaj gde hoćeš sad, na oblake ili na vodu.« I požuri glasnik na sastanak sopstvenoj žrtvi, koja ga čeka posle noći kraj izbušenog zida u nepoznatoj ulici, u društvu žene što rida.

Da, tamo je. Pred sumrak ione lomače — grada. Da li je kasno? Na licu oklop hladan; kraj drumu topovskih cevi zažarena palisada u pucanju što otkučava stalno — srca gladan. U žbunu, dok padne noć sagni se niže, A onda napred, poruka u Pariz stiže!

Opet juriš. Crveno plava nevest i znoj. »Drugarica Alisa piše: Proleter čuti...« Rupa u zemlji zinu i metaka roj. ... seljak se opija, malogradanin se zbog bune ljuti. Znajite, borci Internacionale u Bordou će se ubiti jer vam ne mogu pomoći. A vas će Tjer pogubiti.«

Bajonet sve dublje. Rebra krkljaju u snu i žile toče vino van obima bitke. Još natrag! Baruta bure u naježdu tu zaviljal, neka se rasprše njihove lobanje žitke. Pali su rejni. Još samo raskršćena smrti osta i krilo gavrana se nad lešom vrti.

Blato na groblju se razmiče pod prslom glavom i prebita ruka sebi jamu u busenju ruje. Ne pogled, no ženski jauk, na nebu plavom sviđe. Kroz okna pretinja bubnja se čuje. Kopito i korak okovan slepočinu tuđe, glad raščupana se po dubrištima vuče.

Opet plamen. Na kraju bulevara ceo krov na nečija ramena je pao i poplava stakla. Otvorila se krčma, pacovi po stolu. Na zov trube barikada nije se ni makla. Retki begunci iz vrelišta ubijanja se kriju u otpacima tame. Pogrebna zvona biju.

Ali kroz predgrade u istom husarskom ruhu proće glasnik hitajući u bezbedna polja; jače od želje za smrću u njegovom sluhu bruji Centralnog komiteta poslednja volja: Natrag u Bordo! O jurišu na nebo sveoči i reči, objavi šta su videli tvoje oči!

Naredba iz Pariza: »Na svoja mesta drugovi! Zabite zastave u mašine i raspletite svest naše klase! Neka se prošire krugovi spasonosne zavere i zategne osvetnička pest! Bez samoubistva! Naprenom puškom za našim lafetom dodite i pronesite pravdu ovim svetom!«

Ko je? Je li to glas u travi ili trn? Šta obećavaju putevi, šta znači dim i blesak crven kad padne na kundak crn? »Pusti me generalu, raspoložem lozinkama svim!«

»Kroz ova vrata, zatim levo. Javi se tamo gde vršnjak u lovi krvi davi se.«

Levo? Još levo? Kroz pokošene senke i puste ulice. »Čujte! General Dombrovski gde je? Donosim pozdrav iz Bordoa. Najzad tu ste! Komunari sklonite puške. (Kako greje ovaj požar.) Revolucija nije propala?«

»Nije«. Povorika žena pločnik je kopala.

III festival poezije

Ukupno je u programu III jugoslovenskog festivala poezije predviđeno oko stotinu književnih priredbi, na kojima će pored pesnika i kritičara, koji će govoriti o poeziji, nastupati i recitatori i recitovati stihove mrtvih pesnika — boraca Narodne revolucije.

Za učestvovanje na III jugoslovenskom festivalu poezije prijavilo je svoje učešće 150 pesnika i kritičara iz svih republika. Među njima nalazimo i pripadnike nacionalnih manjina.

I Prvi jugoslovenski festival poezije (1956 na Plitvičkim jezerima) i Drugi (1958 na području kotara Rijeke) imali su, pored ostalog, veliki značaj za afirmaciju novih generacija jugoslovenskih pisaca. To još više vredi za III jugoslovenski festival, za koji se s punim pravom može reći da je FESTIVAL MLADOSTI. Tako između 150 učesnika na njemu sudeluje preko 30 najmlađih pesnika i kritičara. Na III jugoslovenskom festivalu učestvovali, takođe, i najznačajnija imena savremene jugoslovenske poezije i kritike.

III jugoslovenski festival poezije stoji po strani svih estetskih opredeljenja; namenjen je popularizaciji poezije, stvaranju prisnijih kontakata između pesnika i onih kojima je poezija namenjena.

Iljmi Emin, Ivančin Dubravko, Ivanišević Drago, Ivanovski Gogo, Ivanovski Srbo, Iveljić Nada.

Janevski Slavko, Janjatović Dorde, Jirsak Mirko, Jocić Ljubiša, Jug Slavko, Juriša Stanko.

Kiš Danilo, Kolundžija Dragan, Kos Janko, Kosmač France, Kovačić Vladimir, Kovič Kajetan, Kralj Milo, Krklec Gustav, Krnjević Vuk, Krmpotić Vesna.

Lalić V. Ivan, Leovac Slavko, Lazić Laza, Lukić Velimir, Lukić Sveta.

Mader S. Miroslav, Majdak Zvonimir, Majetić Alojz, Maksimović Desanka, Manojlović Todor, Marković Slobodan, Matevski Mateja, Matić Dušan, Melvinger Jasna, Mihajlović Borislav Mihiz, Mihalić Slavko, Mijović Tomislav, Milićević Nikola, Milosavljević Petar, Miljković Branko, Minderović Čedomir, Mitrev Dimitar, Mladenović Tanasije.

Naumčevski Volče, Novak Slobodan.

Pajić Petar, Palavestra Predrag, Panić — Surep Milorad, Parun Vesna, Pavčec Tone, Pavletić Vlatko, Pavlović Boro, Pavlović Luka, Pečić Branko, Perović Sreten, Pešić Radivoje, Petrak Nikica, Pitić Vladimir, Popović Jovo, Popović Pavle, Popovski Ante, Prica Čedo, Pupačić Josip.

Radičević V. Branko, Radišić Dorde, Radović Borislav, Radović Duza, Raičković Stevan, Ramous Osvaldo, Redžep Draško, Ricov Joja, Ronošić Mirko, Ručigaj Danica, Rudolf Branko.

Sabljak Tomislav, Sarajlić Izet, Sekulić Dara, Seliškar Tone, Slamnj Ivan, Slaviček Milivoj, Spasov Aleksandar, Stahuljak Višnja, Staneković Mile, Stardelov Dorde, Stefanović Mirjana, Strniša Gregor.

Šnajder Đuro, Šoljan Antun, Šopov Aco, Špoljar Krsto, Štefan Florika, Šteković Luka, Štibi Bojan.

Tadijanović Dragutin, Tahmišić Husein, Timotijević Božidar, Todorović Gordana, Todorovski Cane, Tomičić Zlatko, Trifunović Duško, Turnišić Milan.

Vasić Z. Petar, Vešović Radonja, Vidmar Josip, Vitez Grigor, Vodopivec Frano, Vojvodić Rade, Vrkljan Irena, Vučetić Šime, Vučo Aleksandar, Vujanović Dragutin, Vučkosavljević Slavko.

Zajc Dane, Zeljković Branislav, Zidar Pavle, Zlobec Ciril.

Zalića Miodrag.

UČESNICI III JUGOSLOVENSKOG FESTIVALA POEZIJE

Aganov Nasko, Alečković Mira, Andreovski Cane, Anđelinović Danko, Antić Miroslav, Atanasovski Miho.

Balog Zvonimir, Bandić I. Miloš, Banjević Mirko, Biskupljanin Mile, Blagojević Desimir, Blinovski Genadi, Bor Matej, Brečić Petar, Brezovar Marjan, Buinac Milica.

Car Duško, Cesarić Dobriša, Cvitan Dalibor.

Čerkez Vladimir, Čipčić Bogdan, Čudina Marija.

Čopić Branko.

Danojlić Mića, Davičo Oskar, Dizdar Hamid, Dizdar MaK, Dragović Danijel, Drenovac Nikola.

Đonović Janko, Đurović Žarko, Đždžić Petar.

Fehrer Ferenc, Feldman Miroslav, Filipić Francek.

Galagaža Slobodan, Glumac Branislav, Golob Zvonimir, Gorjan Zlatko, Gotovac Vlado, Grbić Dragoslav, Gudelj Petar.

Humo Hamza.

MODERNO OPREMLJENO SA SERVISOM ZA ISKLJUČIVO ODRŽAVANJE DOMAĆIH VOZILA ZASTAVE, FAP-a i TAM-a

AUTOREMONTNO PREDUZEĆE

„KOSMAJ“

BEOGRAD Mije Kovačevića 6

CESTITA DAN BORCA SVIM SVOJIM POSLOVNIM PRIJATELJIMA

KOLEKTIV PREDUZEĆA SUHOMESNATHI PROIZVODA

IZVOR

BEOGRAD, Vuka Vrčevića 1
Telefon 37-303
SA SVOJIM PRODAVNICAMA
CIKA LJUBINA 4, KOLAR-CEVA 2, MARSALA TITA 33,
BULEVAR REVOLUCIJE 88,
29 NOVEMBRA 112 i SMEDE-REVSKEI ĐERAM

SVIM SVOJIM KUPCIMA
CESTITA DAN BORCA

RADNI KOLEKTIV PREDUZEĆA ZA MODERNU KONFEKCIJU MUŠKU, ŽENSKU I DEČJU

»FRANJO KLUZ«

BEOGRAD SA SVOJIM PRODAVNICAMA U BEOGRADU I UNUTRASNOSTI

CESTITA DAN BORCA RADNIM KOLEKTIVIMA I SVOJIM POTROŠAČIMA

Branko
ĆOPIĆ

NIDŽINA RAKIJA

Jednom nedjeljno, obično četvrtkom, popodne, kad se i čovjek i prostori oko njega natope tišinom a vrijeme stane u mjestu, dolazi mom djedu u pohode njegov stari prijatelj i rođak Sava Damjanović, u mladosti poznati kradljivac stoke. Navrati da obide »brata Radu«, i da ga, uz rakiiju, zgranjava svojim bestidnim lopovskim doživljajima koje tako lijepo umije da priča.

Nikad Sava ne počinje te priče dok su on i djed sami u kući. »Znam ja svoju rđu, nema on rašta ni da zine preda mnom« — priekorano veli djed. On živine i razakoli se tek onda kad u društvo stigne neko treći, a osobito mu je milo kad se tu nađe njihov zajednički daljni rođak Vuk Rašeta, pensionisani žandarmerijski »feljbaba« (feldvebel) bivše Austrije.

— Krenemo mi jedne večeri na Benakovac, zapeo nam za oko jedan Kačavendin ovan — počinje Sava da sladi poizdaleka i natenane, a djed nato samo suzdržano hukne i tražeći pomoć, prevlađuje oči na Vuka.

— Jesi li čuo! Čega se pametan stidi, tujem se bena ponosi. — E, e, e! — strogo grokće feljbaba, uostravao pogled pa se čak i njegov dugi kozji kožuh nekako službeno koči i šuška — Bogme, da sam ti ja ovdje bio oružnik prije svoje mirovine, potkupio bih te žešće neg mađarski žandari »perjašić«.

Sjećam se i ja tih žandara, kroz moje rano djetinjstvo minulo je njihovo perje, vrano i svjetlomrcavo, jedna od brojnih ratnih strava, meni nerazumljivih. I sad mi, dok slušam starce, prelježe srce njegov potuljen podmukli sjaj i ja još dublje utonem u svoje skrovište iza basamaka.

— Povalio bih ja tebe na zemlju pa ljeskocem po turu da vidiš svog boga — krvnički odmjereni i hladno reže feljbaba, a djed se nato zubobolno trza i sažaljivo primjećuje:

— Ta ne bi ga valjda baš tako? Naša je rđa, goni ga.

— E, e, e, bogme da rečeš i jednu u prilog njemu, i tebi bih ja prutinom zapalio strnu — nastavlja Vuk nemilosrdno ozbiljan i uvjerljiv, a djed nato samo otegne lice i mramorkom začuti kao da je tu pred njim još uvijek Austrija, kruta, propisno uredna, bez rodbine, bez poznanika, neumoljivo tačna i svuda dostižna.

Rašepurenom bratu Savi jedino može ukrasiti stric Nidžo, ako se slučajno nađe negdje u blizini staraca. On obično, zauzet kakvim svojim poslom, prisluskuje njihov razgovor samo na jedno uvo, ali Savine priče potpaljuju u njemu vatre dalekih uspomena i on ti istom odjednom, iznenada, bukne, sjajan i svečan:

ljevuške od druge i treće ruke ili pak obična ječmena »prga«, ali kakva bila da bila, oni isto kazuje: neka, nek si, vala, došao, sjedi, raskomoti se pa, eto, ti i naš stari domaćin razvezite natenane razgovor, ima se kad.

A rakiija? Prava rakiija, ono što se iznosi pred gosta, ne nalazi se u onome burencetu u čušu polumračne ostave. Odatle se samo doliva ona boca u kojoj se čuva rakiija negdje u kovčegu pokojne djeđove babe Milice. Za to skrovište zna samo domaćin, naš djed, a ostali se dosjete tek onda kad starca nema kod kuće, a neko »od obraza« iznenada bane na prag pa ga valja počastiti.

— Dajder da probamo naći gdje li ti nam domaćin drži rakiiju — tako se kao vajka stric Nidžo ili neko drugi od ukučana, zato što nije red da svak zna za tu ostavu, jer bi, nedaj bože, neko mogao pomisliti da u našoj kući, kako ko stigne, tako krišom natagne iz one litrenjače. Ako ti je baš zapelo, potegni ti na crijevo iz burenceta. ali u bocu ne diraj.

Boca nikada nije do vrha puna, jer onda gost može posumnjati da smo mi neke cije i dramoseri koji strijepe nad svakom kapljicom pa po pola godine držimo razom punu flašu, a ne bi suzu nikom dali, taman da je za glavu stalo. Uvijek je otpijeno kolik za tričetiri prsta, nek svak vidi — troši se kod nas.

Natoči tako domaćin čašicu i digne je prema svjetlosti, nek se vidi da nema trunja i kakve je boje. Drži je pažljivo u ruci kao rijetku i skupu stvar oko koje se i ozeblo, i nadimilo i plamenom se prililo i duge i neprijazne jesenje noći. Trepti u toj rebrastoj čašici čitava jedna godina, rodna, marljivo uređena i sklonjena pod krov, u suvo, miriše iz nje pregrinjano ljeto i naša oznojena zrela jesen, trud i sloga naše čeljadi.

— Pa da si mi živ i zdrav, brate Sava.

Pode čaša navije, a za njom ustaju i dižu se svi naši Copići. živi i oni, daleko brojniji — mrtvi, svi kojima se rakiijom blagosiljalo rođenje, čestitala ženidba i napijalo za vječni ispračaj kad istegnuti Copić, svečan kao nov prošac, krene iz kuće s nogama naprijed, a neko, već pomalo čeljesan, uzdahne za njim:

— Ostavi, bo me, i naš Acim žlicu.

Miris rakiije dozove u sjećanje i kuma u novoj košulji, i vesela priku čak iz trećeg sela, zapahne tužnom uspomenu na strica bekriju koji se zaglavio u bogzna kojoj »kontrik Nord-Amerik« (posljednje pismo doklackalo je odnekud iz Indijane).

— Zbilja, znate li vi od čega se u Americi pekla rakiija uz onaj suvi režim?

Lako pojma nema šta je to »suvi režim«, stari Sava rado znalo okreće glavu i pita:

— A od čega to, sinovče?

— Od ljudske nečistil! Ne da Amerikanac da mu ni to ode u štetu.

Prerazenom stricu samo se odvreni lice, on spusti čašu i učučeno se zagleda u djeda poigravajući jabučicom kao da nešto s naporom guta.

— Jest bogami. Za ovaj naš nužnik Amerikanac bi dao dobre pare — rakoio se stric ne opažajući još nikakvu promjenu kod starca, kad moj djed diji sa stolice i vreknu:

— Iz kuće! Iz kuće, lopove, dok sad neko nije poginuo! Zar poganiti rakiiju i ovu sofru pred nam!

Stric Nidžo se obeznanu u mjestu, izgubi riječ, ali kad razgoropadeni djed suknu na širom otvorena vrata po svoje vile, on sitno trepnu i štuče kroz mala vrata na ganjak. Ču se još samo škripa škalinu koje su vodile pred podrum.

Djed pristize sav zasapljen, zakloni svjetlost dana i na samim vratima zategnu vilama.

— Iz kuće, pse jedani! Njegov gnjevni povik jalovo se rastrešta o puste zidove. Sava se, namračen, dizao iza stola, a mene nigdje nije bilo, sav sam se zgrudvao iza basamaka.

Videći gosta da polazi, djed snizi glas:

— Sava? ... Sjedi, Sava, kuda ćeš?

— Idem, brate Rade — potišteno protisnu starčić i čvrsto stežući usne zakorači napolje kao da je riješio da više ni jednu nikad ne probijeli. Tako je i minuo na avliške vratnice i zamakao putem toliko ukrućen i zamukao, da su se čak i vočke kraj kojih je prolazio nekako smirivale i ududućeno čutale pod svjetlom prošaricom iskopljenih oblaka.

Čitave te nedjelje djed je najedeno duvao i gledao da se što manje susreće sa stricom Nidžom, čak su im se za vrijeme jela i kašičice oprezno zaobilazile u velikoj zajedničkoj Copića zdjeli. Mimo svog običaja starac se dobro izgalamio na komšijsku prasad, zatečenu pred kućom, ubio prutom jedno naše tuće (a tućice pobija i malo jači pljusak!) čak je i mene ključnuo kažiprstom iza uva čem sam se pola dana čudio i obzirao se kao da se iza mene šulja nepoznat čovjek.

U sljedeći četvrtak, dan kad obično dolazi brat Sava, djed se još od jutru nešto uznemirio, jedva je ručao i čitavo vrijeme lunjao je štokud oko kuće kao kokoš kad se raskvoca pa traži gdje bi se umijezdila. Izgledao je neče li se gost pomoliti, ali Sava ne dođe.

Toga dana djed je pošao rano spavati, još ranije se digao, otišao u kukuruze da načupa za krave »slatkovine«, pokušavao da kosu podno bašte i kad je nekako progurao do podne, ustakao je novu šubaru i pošao da obide brata Vuka.

— Ja ću malo u selo — neodređeno je natuknuo svojoj mašči.

Vuka je zatekao u sjenici iza kuće u društvu sa bratom Savom i kako se nije nadao baš i tome susretu, tako mu je već na prvom koraku sve pošlo kako ne treba. Pušuci, još prije neg se i pozdravio, on prijekorano zavreča:

— Ehe, gledaj ovoga, već se dekov'o za sto ... A nema ga juče kod brata Rade na rakiiju.

— E, e, e, je l' na onu tvoju govvaru što ti je Nidžo peče!

— zagrokta Vuk.

Djed pozelenje i prihvati se za dirjek od sjenice.

— Cast bogu, nikad Nidžo nije radio oko moje rakiije. U Copića kući vavijek se s poštenim načinom šljivovica pekla, a moja kaca vidjela nije ni drenjina, ni jabuka, ni kukuruza, akamoli štokakva bezobrazluka i beznabožne rabote.

Ona kućka, Sava, samo je skrušeno čutao kao da ništa od svega ne zna, ali je zato feljbaba ržao poput angira:

— E, e, e, bogami se priča, da je vaš Nidžo zakupio sve aborte po selu. Biće rakiije ko vode.

— Eih, sunce žarko! — oprženo vrisnu djed, ukosi oči put nebesa i bez pozdrava se okrenu i spušta se niz put.

To da djed u ljutini samo »pomene« spomene bila je za nj najveća psovka koja se dade zamisliti i koju je ikad izrekao, pa se Vuk i Sava u neprilici zgledaše.

— Pretjerasmo, brate Vuče.

— Neka, neka! — soldački grubo ržao je Vuk. — Bogme će Nidžekanja vidjeti svog sveca.

Djed je upao u naše dvorište kao pomaman, obnevidjelo napipao vile i starački kriješćići razvukao po stricu Nidži koji je na drvjaniku krpio uzde.

— Evo ti tvoje američke rakiije, de!

Stric Nidžo iznenadeno gaku, poskoči, spazi da se vile još jednom zatežu za udarac, pa brže-bolje bacu uzdu i pojuri na avliške vratnice. Za njim se prosu djedov plačno-gnjevnan uzvik:

— Ti li ćeš meni ljude razgoniti iz kuće, a!

Stisnutih zuba stric Nidžo se otisnu drumom i tek u Glišinom gaju, na pola puta do birtije, uvrijedeno prostena:

— Udri ti samo, udri!

A djed bacu vile, uđe u sobu i zanemoglo se pruži po svom krevetu, onako obučen, nabacivši na glavu samo nečiji prsluk. Suzdržano je stenjao i smrktao, a moja mati, videći da nešto nije u redu, uđe na prstima i tiho zovnu:

— Tata, da ti skinem opanke?

Djed se samo slabo ritnu jednom nogom da ne pristaje, a čim on tako neče da odgovori čak ni svojoj snahi ljubimici, to je, bogme, bio znak da je nešto veoma razjedan, više nego ljut.

Digao se već u sam suton i učutao se kraj ognjišta kao bolesnik kome je malo popustila groznica. Ubrzo stiže i stric Nidžo, tužan i pijan, spusti se u čošak, pored tavanskih basamaka i uporno se zabulji pred svoje noge. Tek tada čitavu kuću poklopi neprijatno ćutanje. Nastrada onaj ko se prvi javio, stari glavati mačak. Opauci ga djed mašicama, tako da je iznenadeno klinuso uz basamake, zgrbio se na najgornjoj prečki, a nama, djeci, dođe smiješno kako on sjedi iznad same stričeve glave pa se počesmo gurkati i kikatati, dok i po nama ne tuče uvijek spremna vrbovača.

— Eto vam pa se sad kliberitel!

Večeri pridismo svi nešto posvećeni, jedino se stric Nidžo ne mače ni na drugi mamin poziv, a kad ga najzad i djed zovnu, nadureno smekšan i prijekorano, on odjednom skamuknu, razjedan i plačan kao dječak:

— Džaba ti, striče Rade, najedi se ti, a sirote po tvojoj kući mogu i bez večere!

Djed se leću i polako, vrlo lagano spusti kašiku, dok je stric, pijano rasplakan, brišao suze, useknjivao se i neutješno nizao žalopjku postučujući kao razjedan dječčić:

— Hih, hih! ... Bez oca, bez matere, hih ... dopao stricu u šake, hih ... lako je to siroti vilama, kad je nema ko braniti ... Hih, hih! ... Nije mi dosta bilo Bugara i Albanije, neg me još tu, kukavca, rođeni stric na svake muke meče ...

Iako je stric Nidžo još prije trideset i više godina ostao bez roditelja, djed Rade ga je još uvijek pomalo gledao kao siročić, koje je primio »na dušu« poslije smrti brata Jove, zato mu se i sad razali na ove stričeve prijekore i on rasplaka nemoćnim starčkim jecajima.

— Eto ti šta ja dočeka od svoga Nikole, od svoga rođenog sinovca, jedine uzdanice. ... E moj Vide, kome ti mene ostavi, ko će ti starom ocu oči zaklopiti?

Sad kad se pomenu moj pokojni otac i djedovo umiranje, i moja mama pobježe u sobu da plače, umisismo se i mi djeca — propade večera. Ne sjećam se ni kako smo otišli spavati.

Ujutru se svi digoše nekako postideni i stišani zbog sinoćnih suza, ali niko ni jednom riječi ne pomenu minuli događaj. Sjetih ga se samo ja, odjednom, usred igre, pa mi se razali zbog djeda i brže-bolje se zavukoh u travuljinu iza plota i počeh suziti. Tu me otkriše brat i sestra i zamuklo se zableneše u moje pocrvjenje mokre oči, tako da sam, postidjen i ljut, frknuo kao mačka i oboje, prave, zdrave, istukao nekakvim suvarkom.

»Nidžina rakiija« još podugo je pominjana po selu, osobito nedjeljom, u birtiji. Zbog nje je naš stric vidio dosta gorkih trenutaka, ali sve je vremenom izbljedio i doderalo se kao modre hlače od »cajaga«. Opet je četvrtkom brat Sava svečano ispijan čašice zajedno sa mojim djedom, uz nevidljivo prisustvo svih Copića i Damjanovića, svih kumova, prijatelja i dobrih komšija.

Danas, dok već odavna zdivljačena banatska trava bogato djelka i liježe po grubu američkog rudara, srpskog dobrovoljca i krajiškog maštalice Nidže Copića, ja njegov kićeni sinovac, još uvijek po svijetu izmišljam štokakve nepodobne priče i druge čoukaste mudrosti slične njegovim, pa po meni neko vilama, neko i čim drugim; dosta, brate, k'o ladne vode! — stono rekao Nik Culibrk poslije neke artiljerijske makljaže, kad su se on i stric Nidžo, kao dva miša, jedva iskobeljali iz razvaljena rova.

ILUSTRACIJA SLAVOLJUBA BOGOJEVIĆA

— Ih, šta su tvoja jarad i tvoji ovnovil Svetoga li ti Kli mentija, da si ti u Americi vidio Savu Savanovića i Nik Culibrka kad natovare karu s viskijem ...

— Ehe, čuješ li, brate Sava! — vreči djed, srećan što je neko stao na rep starom hvalisavcu — Puna kara, jakako, nije to tvoje šugavo šilježe.

— Jure oni karom što igda mogu, a za njima se natisne policija pa kad počne da šiša iz mitraljeza po butlegerima ...

— Aha, policija! — trgne se feljbaba kao da je čuo ubojnu trubu — Nečeš ti policiji pobjeći da si krilat.

Sava zamukne, ukckeri očima kao da je uhvaćen u lošu poslu pa kako ne zna ni šta je kara (kamion) ni šta je butlegeri (krijumčari alkohola) on počinje neodređeno da maniše stričeve junake:

— Eh-eh-eh, i ti tvoji ... e, jest mi i to ...

— Aha, nije! A deder mi ti anesni svoj tur pred policisku mašingeverul! — likuje bivši žandar.

Ja, malo prisluskivalo iza basamaka, virim s istinskim saučesćem na pokislog Savu i krivo mi je na strica Nidžu. Savine priče o noćnim pohodima u daleke brdske torove toliko su uzbudljive da pred sobom jasno vidim guste šume, ovce pod mjesječinom i svakog časa s jezom očekujem arlauk psa čuvara. Ono stričevno, međutim, sve mi je ogoljeno i malo razumljivo: na nečem se jure nekakvi ljudi, prašte suvi pucnji (opet iz nečeg, ne iz puške!) i najzad ne vidim nikakve zanimljive kraj — ni ko je koga uhvatio, ni koje su »naši«, a koje »njihov«.

Tako te stričeve američke priče dotuku i brata Savu i moju maštu, a poslije ... poslije njima trojici ostaje samo rakiija, stricu njegov posao, a ja nit još pijem, nit ozbiljno radim, pa se izvlačim iz svoje busije i krećem da tražim brata i sestru. Oni još ne prate tuđih razgovora, pa su uvijek negdje oko kuće, otkrivaju nepoznat svijet gdje se vječito nešto leprša, blista, pijuće, pljuska i trči.

Kako kažu i djed i brat Sava, s Vukom nije slatko piti rakiiju. Pensionisani feljbaba »suče« čašu za čašom, poslovno i bez ceremonijala, kao da vodu pije. Radi to kao čovjek koji je čitavo vijeka piće dobijao po krcmama, za svoju tvrdi i sigurnu paru, pa bilo da je šljiva rodila i vinograd ponio ili da je godina posna i suva kao korizma. On se brzo opija, počinje da zanovijeta, bulazni, zaboravlja gdje se nalazi i ko je s njim, i svaki čas, opasno se povodeći, izlazi napolje, iza kuće. Najzad, već pred noć, stiže po njega unuk Pero, protegnut vižljast osnovac i diže ga iza stola sa starmalom ozbiljnošću i strogoćom.

— Čiče, ajde kući. Ajde odmah!

Feljbaba se diže bez pogovora (on, stari neženja i osobenjak, u čitavoj svojoj kući sluša samo ovoga dječakal) i pokorno zavaguje niz put, savjesno podržavan od unuka.

— De, de, idem šta je ... idem.

Međutim, sasvim drukčije izgleda kad se djed i brat Sava nađu sami za rakiijom. To je onda ono pravo, starinsko i domaćinsko, služenje rakiijom.

Kava, šta je u našoj kući kava? To je čast i podvorenje kojim gosta dočekuje domaćica. Može to biti kava »na čistu vodu«, do-

— Bog te pozivio, brate Rade! — tronuto kaže Sava, taknut u srce, kao da toga istog trena ponovo ispraća sina Daku u carske soldate i čuje iza gaja onu staru nesrećnu pjesmu koja ga steže za grlo:

»Zeleni se doljača, sitno soldat korača.«

Tako je starcima svaka podignuta čašica polomljeno ogleдалce u kome zakratko bljesne čitav prijedni život, a kad se časama izgubi broj, onda se, bogme, prošlost lijepo savije i sjedne među njih pa se čovjek rasplače kao godina. Zao mu dođe, ako ničeg drugog, a ono toga kako mu je prije jedno pedeset-šezdeset godina umrla mati, a on ostao siročić.

— Moj Rade, ni pet godina nijesam imao.

Iako brat Sava nije bogzna kako »obrazli« čovjek i ne brani se mnogo od mukteševine, ipak zna što je red i nikad neće navaliiti na prvu čašu. On će najprije pogledati malo zaokrenuto u djedovu ispruženu ruku, a kad se kao dosjeti šta mu se to nudi, namrštiće se prijekorano na domaćina kao da ga čeka kuluk i mučenički otuhnuti:

— Ostavi, šta ti je za tim bilo.

— De, de — nutka ga djed, a Sava se nato samo zeričak pogne naprijed, još jednom nevoljko upilji šta li je to među djedovim prštima (nešto kanda jeste!) posegne rukom za čašom i uzdiše s prijekorom:

— Hajde de, ti opet svoje goiš.

Koji časak ostaće tako časa zaboravljena u njegovoj ruci, dok on upita djeda tamo za neku suprasnu krmacu, a onda ga evo s krmace natrag, slučajno je spazio ono što drži u podignutoj desnici pa to prinosi nosu, pomiriše i s odobravanjem se izbeči na djeda.

— Oho, vidider ti!

Brzo prinosi čašu usnama i samo malčice srkutne da provjeri je l' ga to nos prevario, zacamokće kao sisanče i, sad konačno načistu, spokojno spušta čašicu na sto.

— A, to ti je, — Rako Šljivjić glavom!

Kao i obično kad je gost u kući, ja se muvam negdje u blizini i prisluskiujem razgovor. Na pomen toga imena već sam pažljivo video glavu: koji li je taj? Dosad sam samo dvatri puta čuo njegovo ime, ništa pobliže.

Ipak u mojoj mašti, oskudno hranjenoj novostima, Rako Šljivjić živi kao poguren seljak u dugu gunju i pod šubarom koji pokisao, žuri da uhvati mjesto uz ognjište i tamo se blaženo šepuri pored vatre i šara po lugu tankim objeljenim štapom.

Kasno, vrlo kasno, saznao sam ko je, ustvari, Rako, ali on je i nadalje ostao da se grije uz moju vatricu iz djetinjstva, nasmiješeno zagledan u vječito, lepetavo krilo plamena.

Jednom, dok je ceremonija oko prve čašice bila u punom jeku, evo ti odnekle strica Nidže. Pojavio se sav blistav, nasmijana brka i nadahnut za priču. Ja sam već čuljio uši: šta li će sad početi?!

Sava je upravo cmoktao usnama i hvalio rakiiju, Raku Šljivjića glavom, djed ga je slušao sa svečanim ćutanjem polaskana domaćina, kad stric Nidžo bleknu glasom dobrodušne zadovoljne ovce:

GLASOVI IZ DALJINA

Daljine su veći pratičac čovekov. Čitav je život ispunjen njihovom prisutnošću. Od pamtveka one su namile snagu, bodrile duh i palile snove. Od pamtveka ljudi su koračali ka njihovom nedogledu. I kako su pobeđe rasle, isto je tako rastao i vidik. Daljine su postajale sve dalje, a žed za njima sve veća. Kako nam danas izgledaju mali oni prvi koraci čovekovi, one prve avanture koje su lagano, iz stoleća u stoleće, pomerale granicu sveta. Zaista, behu to mali koraci, ali isto tako i prve veličanstvene pobeđe. Na njihovim slavolucima počiva sve ovo što nas danas određuje.

Daljine prostiranja, daljine trajanja. I želja da na njima isprobamo svoju snagu, da se potvrdimo kroz savladavanje sebe u tom večitom stremiljenju ka horizontima. Nekako čudno rastemo sa tom težnjom, postajemo sve moćniji i sve svesniji svojih mogućnosti. I hod nam je iz dana u dan sve brži. Taj hod se penje po onoj skokovitog formuli geometriske progresije i svako sutra izgleda nam iz sadašnje perspektive nekako preskromno, jer teško je na ovim sagledivim činjenicama predviđati bilo šta pri takvom ubrzanju.

Pre više od sto pedeset godina, Vilijam Heršel, tada najčuveniji astronom svoga vremena, rekao je jednom prilikom: „Ja sam od svih ljudi najdalje gledao u prostor“. Njegove nam reči objašnjavaju duh te vajkadašnje čovekove usmerenosti. Međutim, težnja za savladivanjem daljina nije išla samo od čoveka ka prostoru koji ga okružuje, ona je nastojala da savlada još jednu svemoć — onaj surovi i nesagledivi beskraj trajanja, u kome je život ljudski samo prolazna epizoda, usputni bljesak meteora koji nestaje istog onog trenutka kad smo ga spazili. I tako, preko dvanašnjih balzamovanja, preko likova uklesanih u kamen, reči ostavljenih potomstvu, preko najrazličitijih ostvarenja i legendi čovek se otima prolaznosti, bori se sa njom, pobeđuje. Možda nakratko, ali ipak pobeđuje. U naše vreme tragovi se sve dublje zarezuju, u njima već ostaje i ponešto živo, od života oteto. Ostaje glas, naprimer. Glas Šgljapina, Điljija, Karuza. Oni postoje u pesmi koju ponekad slušamo u časovima odmora kraj radija. I one pauze u pevanju, ka-

da čujemo prilično razgovetno njihovo disanje, za nas su sasvim prirodne. Mi smo navikli na produženo prisustvo tih ljudi, muzika nas je još za njihova života zblížila sa njima. Najzad, za većinu nas oni su jedino takvi i postojali, preko snimljene pesme.

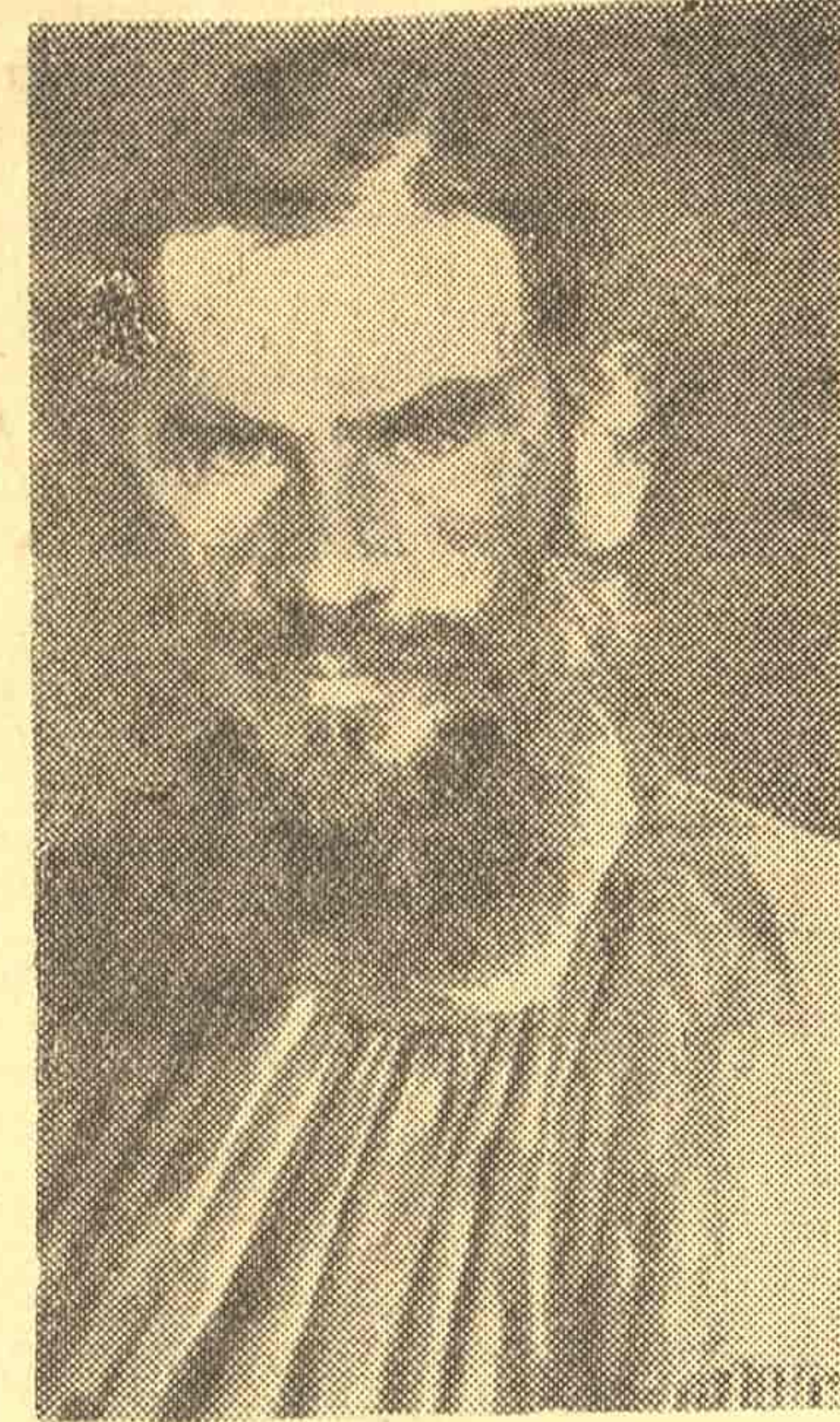
Međutim, ipak malo drukčije deluje glas čoveka koga smo znali po nečem drugom. Sećam se svog uzbuđenja u času kada sam slušao snimljeni govor Lava Nikolajeviča Tolstoja. Pobeđa čovekova izgledala mi je tada sigurnija. Tolstojev glas tekao je mirno, staloženo, mogla se lepo razumeti svaka reč, ali ja ipak nisam bio u stanju da pratim njegovo kazivanje. Stajao sam zbunjen tim neobičnim susretom, uzaludno pokušavajući da u mislima dočaram lik onoga koji mi se obraća. Govorio je čovek iz daljine. Govorio je iz vremena njegovog života koje se ne poklapa sa mojim vremenom. I mislim da mi se tada više nego u bilo kom drugom slučaju namećala jedna čudna podeljenost između samog čoveka i svega onog što je on ostvario i što treba da ga na neki način objasni drugima. Te reči više nisu bile stil, niti štamparska boja. One su nosile u sebi delić čistog života. Života čiju tajnu ni izdaleka nisu mogli da iscrpe debeli tomovi celokupnih dela. U

njima je bio on kakav je stvarno postojao, on jednoga dana u jednoj sobi, možda dobro raspoložen, a možda ne, sa rukama koje su nervozno gužvale hartiju sa pripremljenim tekstom i mislima što su se otele sa redova i odlutale nekuda nezabeležene, nestale zauvek.

Eto, sećam se još jednog slučaja, ne tako davnog. Bilo je to prošle godine. Kasno popodne. Januar. U sobi Isidore Sekulić. Obećala je da će u jednoj radio emisiji pročitati svoj tekst „Mlada generacija na poslu“ i mi smo je posetili sa magnetofonom. Čitala je bez napora, jasno, jedino što joj je glas malo podrhtavao. Napolju, za prozorom, belele su se zavezane grane i krovovi susednih kuća. Bilo je vreme pred sumrak. Na stišanoj periferijskoj ulici nisam primetio nikoga. Pogled se ponovo vraćao na njeno mirno lice, na smisao reči koje su tekle u poznatom redu, disciplinovano, među zidovima, nameštajem, među nama i u nama. U blizini njenog stola, stajao je radio. Posle, kada smo završili snimanje, pričala nam je da redovno sluša radio. U njenim usamljeničkim danima to joj je bila nekakva mala potpora. „Znaš, — rekla je u jednom trenutku — radio, to vam je kao nešto živo“. Posle nas je ispratila kroz

baštu sve do ulice. Pre no što sam pošao ugledao sam je kako se vraća u kuću. Bila je u dugačkoj tamnoj haljini, pognuta i koračala je polako po zavezanoj stazi. Tada sam je video poslednji put. Ubrzo nas je iznenadila vest o njoj smrti. A na dan pogreba čuo se u jednoj emisiji njen glas. Čitala je svoju poruku mladoj generaciji na poslu. Bile su to one iste reči iz sobe sa prozorom što gleda u predvečernju ulicu, isto poverenje u one koji nailaze, ljubav za njih, razumevanje sveta uopšte i želja, duboka i gorka istovremeno, da pobeđi trpeljivost među ljudima, da zacari razum. A samo jedan sat pre te emisije bio sam još na groblju. I čudno, slušao sam je očiju punih pogreba, a nisam pomišljao na nju mrtvu. U njenom glasu živelo je sećanje na ono kasno januarsko popodne. Jedino ono.

Moraću ponovo da se vratim na taj poslednji tekst Isidore Sekulić. Bilo je u njemu nešto što me pomeno više od samih reči, što nije izgovoreno do kraja, ali je ostalo naslućeno. I ona je osećala to prisustvo daljina. Onih kobnih daljina nerazumevanja među ljudima. Zaista, čini mi se da nikad nije suviše, nikad banalno i nikad nametljivo govoriti o toj vrsti daljina. Jer,

LAV TOLSTOJ

dešava se ponekad u časovima kad smo najponosniji rezultatima koje je ljudski um postigao u savladivanju prostora i vremena, da pogled sklizne unatrag i obuhvati pređeni put. Koliko smo odmakli? Da li su zauvek ostale u tami vekova tiranije faraona, varvarstva Huna, bahatosti persijskih careva koji su čak i more šibali. Koliko je za ovih nekoliko hiljada godina istorije pređeni onaj put, naizgled najkraći od svih, ona daljina razumevanja i nerazumevanja?

Pomalo već znamo da smo drukčiji od naših predaka. Čovek antike i čovek Srednjeg veka, ipak nije sasvim isto što i naš savremenik. Putuje se već dosta dugo i putnik mora da se menja. On stari polako, sazreva. Ogromno iskustvo svih onih pre njega sve više ga određuje. Tajna za njega ima sve manje ukus mistike. Tajna postaje najomiljenija igračka. Tajne prostiranja i tajne trajanja polako skidaju veo po veo pred užarenim očima čoveka. Ali sa promenom karaktera tajne ne raste i sigurnost. Naprotiv. Ta nas promena sve više i više uverava da se ipak nismo otisnuli tako daleko od moćvare. Uspeli smo da sagledamo poreklo nagona, da ih ispitamo i sistematizujemo bez predrasuda, ali još uvek nismo u mogućnosti i da ih nadvladamo. Otiskujemo se na putovanja o kojima ljudi pre nas nisu mogli ni sanjati, razgovaramo sa kontinentima, sa polovima planete, a u nozdrvama nam je još uvek prastari vonj baruština. Čovek razuma nikada nije bio tako tragično suočen sa tim podeljenostima u sebi.

Momčilo MILANKOV

(Iz poema)

Vladimir ČERKEZ
Zemlja
u požarima

Zemljo leđa i sunca!
Požara i ruža!
Baruta i maslina!

Zemljo pjesme i krika!
Mjesečine i gnjeva!
S ptičim srca
u kavez u rebara i tamnica.

Sve je u tebi krik i oluja.
Let ptice
i pad čelika.
Sumo u ogranj zavijana!
Rijeko krvlju zamućena!
Zemljo ranjena!

Krvava kao srce,
prostrana kao duša,
i gorka kao mržnja,
i slatka kao pobeđa,
i kamena,
i stamena,
i besmrtna!

Oči tvoje i prsa
prozori i zidine
isprskani kišama
krvi i olova.

Njivo s plugom ostavljenim,
s grozdem u kecelji,
s nožem u plećima.

Djeca su tvoja sablje
hvatala golim rukama
i usta mitraljeza šakama
i žice oko tvrđava
i žice oko bunkera
i žice ispred rovova
zubima su kidala
i bombama.

Crvena ružo zore u kosi Zelenj,
Bistra zvijezdo u vodi
Neretve i Dunava!
Rosu krvi na kamenu
umivena kišama!

Trudna si i mrka
od gaženja i nevolja,
usnula na sijenu s vilama i torbama
izgažena točkovima,
izujedana zmijama.

Iz haljine tvoje zelene i krvave
iz humki i lobanja
bajonete probile
i pesnice!

Zemljo snijega i požara!
Maslina i baruta!
Zvona uzbuna i zvona kopita!

Zemljo pjesme i krika!
Mjesečine i gnjeva!
Munje i granita!

Radonja VEŠOVIĆ SAMO JEDAN JE ŽIVOT

Samo jedan je život
i ja neću koračati po njemu
plašljivo, kao po žici.
Raskrliću snagu i misli onoliko
koliko su beskrajni vidici.

I proći kroz drvoređe dana
s ognjem u srcu i pogledu.
Sva kugla, evo, gori našim pobunama.
Pjeva od vjere u pobjedu.

Dani hoću da budu velike ore,
Duša, saće miline.
Osamljena da pokrene da govore,
klonula borca da dignu.

U svaki dan da utkam po dio sebe
da ga učinim velikog. Po spomenik zlatni.
Da ne kopa kasnije misao, da ne zebe
kajanjima poznim, i dugim nepovratnim.

Samo jedan je život. Zato, izgarati što jače.
Ionako, na kraju puta, biće to prazno vime:
Eh kad bi se snova rodio, sve bih počeo drugače,
a grob leži i čeka pun leđa, i bezimen.

I ako je neizbježno najzad
jedan komad mene zemlja da ima,
ja bih najbolji dio da ostane
ugrađen, darovan ljudima.

O samo jedan je život, a za snove naše
sto se života, sto pregalaca hoće.
I u snu se nemirno zbog toga
Ja bih da zbijem dane, da pucaju od ponoće,
jer godine ne čekaju nikoga.

Samo jedan je život i ne koračati
po njemu plašljivo kao po žici.
O hrabrosti, hrabrosti te vječne mladosti
Mislima i djelu onoliko
koliko su prostrani vidici!

ZAVOD ZA IZDAVANJE UDŽBENIKA NARODNE REPUBLIKE SRBIJE

KAO ISKLJUCIVI IZDAVAC UDŽBENIKA I SKOLSKIH PRIRUČNIKA U NARODNOJ REPUBLICI SRBIJI IZDAJE SVE UDŽBENIKE I SKOLSKE PRIRUČNIKE ZA SKOLE ZA OPŠTE OBRAZOVANJE I ZA STRUČNE SKOLE.

UDŽBENICI ZA NAREDNU SKOLSKU GODINU VEĆ SE EKSPEDUJU NARUČIOCI MA. KNJIŽARE I UCENICKE ZADRUGE POZVANE SU DA VEĆ SADA IZVRSE NARUĐBINE KAKO BI SE BLAGOVREMENO OBAVILA EKSPEDICIJA UDŽBENIKA.

KNJIZARI,

DOSTAVITE SVOJE PORUĐBINE ZAVODU VEĆ ODMAH KAKO U POČETKU SKOLSKJE GODINE NE BI DOŠLO DO NEPOTREBNOG OMETANJA UREDNOG SNABDEVANJA UCENIKA UDŽBENICIMA.

UKOLIKO NISTE DOBILI TREBOVANJE SA SPISKOM I CENAMA SVIH UDŽBENIKA JAVITE NAM DA VAM GA ODMAH DOSTAVIMO.

Zavod za izdavanje udžbenika
Narodne Republike Srbije

Beograd, Obilićev venac 5

Poštanski fah broj 312

Četiri pretstave ljubljanskog pozorišta

Slovenačko narodno pozorište iz Ljubljane prikazalo je, na gostovanju u Beogradu, dva domaća i dva strana komada. Narocito interes pobudila je drama Zvezde su večne od savremenog slovenačkog pisca Mateja Bora.

ZVEZDE SU VEČNE. Borovo delo vraća nas u sumorne dane okupacije i uvodi u moralno-psihološku dramu mladog kompozitora čiju je simfoniju neprijatelj prigradio i za koju je razglasio da je posvećena Italijanskom visokom komesaru. Umetnik je docijnije opovrgao to tvrđenje i navukao bes okupatora na sebe. Ali jedno nepročitano pismo, koje je upozoravalo da će neodgovaranje biti shvaćeno kao prećutan pristanak, iznuden potpis i lažna optužba zarobljenog belogardejca dovode kompozitora u težak položaj pred partizanima, i on beži sa oslobođene teritorije, da bi u okupiranom selu otkrio pred meštanima istinu i pao pogoden neprijateljskim mecima.

Borova drama Zvezde su večne očigledno crpe svoje vitalne sokove iz jednog od piščevih doživljaja Revolucije. O tome svedoči osnovna tema dela, koja govori o opredeljivanju mladog intelektualca za borbu (u skladu sa našim iskustvima pisac pronalazi motive takvog opredeljivanja u estičkoj sferi: u potrebi pojedinca da očuva svoju čast). Takav utisak potstiče i reljefan fon drame, u koji je utkano nekoliko vernih portreta ličnosti uočenih u ratnim vihorima, kao i dah atmosfere onih prelomnih godina, ispunjenih revolucionarnim previranjima i sudarima.

Ali ako prizovemo u pomoć iskustvo ili psihološku analizu ubrzo ćemo otkriti da delo nema potpunu životnu i dramaturšku uverljivost. Uočimo da splet dramskih događaja, u čijim se okvirima jedna zaraćena strana, ogrezla u krvi i ubijanju, otima o apstraktnu duhovnu vrednost, ustvari više svedoči o plemenitosti autorovog vere u značaj humane čovekove delatnosti nego što predstavlja jednu istinitu ljudsku situaciju ili pruža mogućnost za razbuktavanje snažne drame. Pašće nam u oči i prirak zapeća, u kome je na malom prostoru nagomilano isuviše fatalnih okolnosti (nepročitano pismo, iznuden potpis, nerazumno reagovanje na lažnu optužbu, povratak u okupirano selo) i nećemo lako izbeći pomisao da je razvoj drame veštački potstaknut.

Istovremeno, ostaje nedokazana autorova teza da su u ratnim pozorcima održiva intimna čovekova nastojanja da se svet obogati novim vrednostima, jer pisac zanemaruje jedan motiv svoje drame, motiv koji nagoveštava jedan veći sukob i potencijalno sadrži najizrazitiju dramsku mogućnost za dokazivanje te teze: konflikt u mladom umetniku između stvaralačkog imperativa da se očuva psihički integritet i neumoljivih zahteva zajednice, koja traži žrtvovanje za više ciljeve. Da je pisac razvio taj motiv drama bi se razgorela u svom potpunom moralnom i psihološkom vidu, ali bi autor, dodirujući bitnije neke probleme naših intelektualaca za vre-

me rata, ustvari napisao jedno drugo delo. Bor je, međutim, išao drugim putem i posvetio se razdivljanju intrige, koja postepeno privodi glavnog junaka konkretnom borbenom činu. Na tom putu delo je izgubilo širinu i zamah a potreba da se postakne dramski zaplet potisla je sve druge mogućnosti.

Inače, komad svojom dramaturgijom potseća na sovjetske drame pisane tokom Drugog svetskog rata: zaplet je usredsređen oko lažne optužbe nevinog heroja, ličnosti teže izvesnoj idealizovanoj čistoti a dramska struktura počiva na suprotstavljanju lirskih pasaža scenama zasićenim grubošću.

Reditelj Slavko Jan prvenstveno se posvetio vizuelnoj komponenti pretstave. U tim nastojanjima važnu ulogu imao je dekor Vladimira Rijavca, izvanredan u čisto likovnom smislu; istovremeno reditelj se trudio da plastično ocrti spoljne karakteristike likova i pritom je precizno odredio sve glumčeve radnje: u svakom gestu ili pokretu nazirali smo niz definitivno naznačenih podradnji. Takvo obilje detalja vremenom ja zamaralo, no u uspešnim scenama spoljne pojedinosti bile su podređene ritmu zbivanja ili zgusnjanju atmosfere. Pretstavu je karakterisala i obilna upotreba muzike, koja je impresivno ostvarivala pozadinu zbivanja i pripremala odnosno pojačavala intenzitet dramskih klimaksa.

U naslovnoj ulozi kompozitora Brinara nastupio je Bert Sotlar. Sotlarovom kreacijom dominirali su unutrašnji, uznemireni ritam neodlučnog intelektualca i elementi gotovo romantičarskog patosa.

Zapazili smo i niz epizodnih uloga (glumu Lojzeta Potokara, Staneta Potokara i Staneta Severa) ali nas je najviše impresionirao mladi glumac Ali Raner, u čijoj smo kreaciji naslutili jedan potresan, uznemirujući, tragičan kvalitet.

ZA DOBRO NARODA. Najpotpuniji doživljaj pružila nam je pretstava Cankareve komedije Za dobro naroda. Reditelj Mile Korun tretirao je delo kao blagu komediju naravi i pomoću raznolikih glumčkih proreda (realističke glume, grotesknog tretmana, farsičnog postupka) pretstavio nam široku galeriju izopačenih karaktera. Reditelj se trudio da oštro karikira situacije u kojima se kreću ličnosti komedije, i tako nagasi izvitoperenost junaka ili odstupanje njihovih životnih linija od prirodnog toka stvari. Imali smo utisak da je ispred jednog razdoblja životu slovenačkog građanstva postavljeno krivo ogledalo, koje ima neobičnu sposobnost da u postupcima i manirima ljudi onog vremena otkrije i ismeje upravo one gluposti i moralne standarde koji danas izgledaju neodoljivo komični. Korun je na zanimljiv način pomogao gledaocu da se uživi u preterane i gotovo nemoguće situacije: dekorom, mizansenom i stilom glume poticao je u gledaoca blagu, dobroćudnu ironiju. Uz ironičan, blagonaklon smešak gledalac je pristajao na mnoge neverovatne pojedinosti pored kojih bi inače prošao ravnodušno ili s ne-

vericom. Naglasimo da je reditelj prvenstveno karikirao one sadržaje komedije, situacija ili ličnosti koji nisu neposredno vezani za minulu epohu već traju, na neki način, i danas u nama. Pritom su karakteristike prohajalog, starinskog doba služile samo za obrazovanje plastičnog fona zbivanja, a vrhunac stvaralaštva predstavljale su scene u kojima je rediteljeva žaoka (u skladu sa piščevom) pogadala neke vešte deformacije društvenog života ili ljudskih karaktera.

U središtu komedije nalazio se izvanredan glumački par, neobično sinhronizovan u reagovanju i dopunjavanju: Duša Počkajeva, koja je igrala Helenu Gruđenovu, i Stane Sever, koji je tumačio ulogu bogataša Gornika.

U Heleni Duše Počkajeve otkrili smo nekoliko ženskih priroda harmonično uklopljenih u jedinstvenu celinu. U glumi Počkajeve svako rešenje bilo je prefinjeno, izrazito i gotovo neprimetno izvedeno: pokreti, hod, igra očiju i nagle promene u glasu sticali su se u osmišljeno unutrašnje kretanje, istovremeno i prirodno i suštinsko po nagoveštajima.

Sličnu vrednost ispoljio je i Stane Sever. Dočarao nam je blagu, pitomu, degenerisanu kreaturu: jadnog milionara Gornika. Iz mraka Gornikove nevinosti, mučno se probijala prava misao ali nikad nije stizala na svetlost dana, i Gornik je ostajao osiromašen za jedno gorko, istinsko životno iskustvo.

Bila je to u svakom pogledu odlična pretstava.

OSVRNI SE U GNEVU. Režirajući komad Osvrni se u gnev u, reditelj France Jamnik nastojao je da savlada dva bitna ograničenja Osbornove dramaturgije: rđavu dramsku strukturu, zbog koje komad deluje kao predugačka troma ekspozicija, i nedostatak dramaturškog elementa koji objašnjava zašto ostaju na okupu ličnosti Osbornove drame. Prvo ograničenje uspešno je savladao preciznim rasporedom klimaksa i anti-klimaksa, koji su bili podređeni postepenom otkrivanju i definitivnom ispoljavanju one prikrivene

LAZA VOZAREVIĆ: IZMISLJENA LICNOST

SCENA IZ DRAME »ZVEZDE SU VEČNE« M. BORA

čeznje za nežnošću, koja pretstavlja jedini trag ljudskog u ličnosti drame. Istovremeno, rediteljni tretirao Džimija kao teško obolelog neurotičara, već kao osobu u osnovi normalnu, kao čoveka kome su neopodno potrebni stvarni povodi za ispoljavanje agresivnosti ili teške klonule melanholije. Boris Kralj pokoravao se rediteljevoj zamisli i slikao Džimija kao grubog nasilnika otkrivajući u njemu i neki divlji, romantičarski šarm, koji je dobro objašnjavao čime Džimi vezuje uz sebe ostale ličnosti komada.

Reditelj je na sceni formirao dve osnovne ritmičke linije: jednu, koja je izražavala divlju, nasilničku, ekstravertiranu Džimijevu prirodu, i drugu, u kojoj je bio otelovljen ravnodušan, introvertiran ritam ostalih karaktera. U preseku tih dvaju linija začinjalo se mučno raspoloženje, koje se gledaocu nametalo neodoljivom snagom.

LIKOVNA UMETNOST

PET IZLAGAČA na Malom Kalemegdanu

Dvorana Umetničkog paviljona na Malom Kalemegdanu ukazala je gostoprimstvo petorici mladih umetnika. Prvi put, u ovom sastavu, oni izlaze pred publiku da bi pokazali svoja dostignuća i stremjenja. Još su, kao grupa, bez imena. To svakako ne znači da u bliskoj budućnosti neće steći ili naći ime što će ih izdvojiti od ostalih pojedinaca koji pre sticajem okolnosti, nego iz nekih određenih pobuda, izlazu kolektivno.

Izložbe ove vrste ostavljaju gledaoca ponekad u nedoumici. Šta se njima htelo postići, šta se želelo pokazati? Uobičajeno je da se konstatuje jedan dolet koji je... itd., ili pak da se zaključuje da grupa umetnika, i pored svih napora, nije uspešla da izrazi sve ono što predstavlja moderni svet, dakle da ostvari ono za čim se, u načelu, teži.

Kod ove petorice autora ima i jednog i drugog. Očig je napor da se nešto kaže. Očig je i talentat kojim se to kaže. Želja za originalnošću, za jednim slikarskim jezikom kojim niko, pre određene ličnosti, nije progovorio, evidentna je na svakom izloženom komadu. Ušavši u dvoranu Umetničkog paviljona videćemo dobre slike, ali nećemo imati prilike da se susretamo sa izvornim delima, mada svaki od izlagača, izvesno, nastoji da bude svoj. To je osnovno

što bi se moglo primetiti ovoj petorici.

Boža Prodanović je preživio fazu kada je potsećao na svoje učitelje. To je slikar bujnog talenta koji se češće „zabavlja“ slikajući slike nego li što pokušava da svoj rad udruži sa iskustvom koje poseduje. On slika sigurno i dopadljivo, ali je to još uvek ispod njegovih pravih mogućnosti. Devet izloženih slika, izuzimajući dve sa motivima iz Lofoata, otkrivaju nam njegovu najnoviju ljubav — umetnost pompejansku oplemenjenu dahom Kampilija koji se, takođe, inspirisao njom, no koji joj je dao svoju toplinu i novu, modernu formu.

Prodanović je pošao linijom traženja svog doživljaja ove umetnosti i dao je u tom smislu „Akt“ i „Portre S. P.“ koji zaslužuju pohvale. Dalje od slikanja „u žanru“ njive otišao, iako ove dve slike upućuju da je i to bilo moguće.

Slave Dukovski poseduje izvanredan smisao za kompoziciju i sposobnost da ograničenom kolorističkom lestvicom da jedno platno. Dekorativnost, i kubistička rešenja, preživela čak i u našim relacijama i još sveže lekcije njegovog učitelja (Milunovića) obeležili su delo ovog darovitog umetnika kome neće biti teško da nađe sigurniji put za kazivanje sopstvenih preokupacija.

no naročito sadašnje vreme, u kome živi najvažnija ličnost Milerove drame). Reditelj je usvajajući usporen tempo razbio konvencionalitet gledačevog doživljaja i sprečio da se drama zgusne do tragedijske.

U pogledu glume bila je to svakako najslabija pretstava ljubljanskog pozorišta. Nekoliko osnovnih zamerki moraju se staviti Janezu Cesaru, koji je igrao Vilija Loman. Prvenstveno, Cesar nije dovoljno naglasio da je Loman meksi od svoje surove sredine, u čemu je jedan od uzroka njegovog životnog poraza. U Cesarovom tumačenju Loman nije delovao različito usćenama iz sadašnjosti i pasażima reminiscencija: u oba slučaja imao je izgled umornog čoveka i bio daleko od onog delirijumskog stanja krajnje uznemirenosti, koje objašnjava Lomanovo stalno podavanje halucinantnim reminiscencijama.

Vladimir STAMENKOVIC

Ratomir Gligorićević se ne vezuje za određenu predmetnost — ma da sve njegove slike nose nazive iz realnog sveta, nego pokušava da ploham, obojenim u prisustvu smisla za kolorit, posreduje gledaocu svoju viziju.

U konkretnom svetu viđenog kreće se interesovanje Miloša Gvozdenovića. Dramatičan i lako čitljiv umetnički rukopis ovoga mladog umetnika ne uzbuđuje mnogo, ali je obećavajući. Tamne partije, naročito njihov raspored, nagoveštavaju izvore sa kojih je crpao svoja prva znanja, nažalost još uvek dovoljno sveža da pomute ponekad i srećno nađene motive i ideje, lepo zamišljene, ali ne uvek i najbolje sprovedene.

Slike Bože Ilića natopljene su jakim osećanjima. Najvećim delom njegova traženja okrenuta su ka ekspresionizmu koji izlazi iz okvira slikarstva i naginje literaturi. Ilić je slikar čiji su ciljevi, sudeći po izloženim slikama, već određeni i usmereni ka optimističkom slikanju sveta i njegovih malih lepota.

Posmatrana u celini ova izložba otkriva i mane i dobre strane naše savremene umetnosti. Nadarenost je tu, postoji, samo je očigledna nesrazmera između htenja i mogućnosti. Razloge ovakvim pojavama treba uglavnom tražiti u želji svih mladih za što bržom afirmacijom. Marija MAJDAK

DNEVNIK

NJIHOV PROFESOR

Sa prvim mrakom vatra se stišavala i udaljavala. Artiljerija je muzla svom žestinom pokrivaajući jedva čujnu daleku pješadijsku vatra. Pred položajima Jastrebove čete ležalo je pedesetak mrtvih ustaša. Dvadesetak zarobljenih preklinjali su i kumili da im se sačuvaju životi, pozivajući se na svoje zablude, na svoju braću i rođake koji su se borili na strani partizana, na svoje veze i simpatije, na svoju buduću vjernost oslobodilačkom pokretu.

Profesor Stipe je sjedio malo po strani. Pred njegovim nogama ležao je mrtav ustaša u crnoj uniformi. Profesor je na koljenima držao drugu debelu svesku svoga dnevnika u kome je ispunjavao poslednje stranice. Pisao je brzo ne podižući pogleda, boreći se sa nastupajućim mrakom. Ina je stajala više njega i pratila svaku napisanu riječ.

«Ono što sam danas doživio nećete vjerovati. To niko neće vjerovati ko nije učestvovao u ovom ratu, ko nije video ljude zvijeri, ko nije video okrvavljene kame dječijom krvlju.

«Neopreznu ustašku četu pustili smo sasvim blizu. Borba je bila kratka i jednostrana. Stroj je legao poklešao. Sa začelja male kolone pucao je samo jedan njihov mitraljez i brzo umukao. Dvadesetak ljudi u crnim uniformama podizalo je

ruke. Obustavili smo vatra i preživjeli su se predali. Ustajali su jedan po jedan i okupljali se. Bili su blijedi kao krpe i preplašeni do ludila. Ganuli su me. Nisam mogao vjerovati da su to oni ljudi koji su se tako rado fotografisali pored zapaljenih mjesta i poklanih žrtava kakvih sam slika mnogo vidio. U njima nisam mogao da vidim nikakve zločine ni takvu izrođenost ljudske prirode. Izgledali su nedužno, iako su na kapi držali slovo »U«.

Komandir Jastreb i njegov komesar Jurica, moji daci, nešto su se dogovarali po strani. Njihov razgovor pratio sam pogledom i plašio ga se. Ustaše su se teško mogli smatrati zarobljenicima. Pratile su ih svuda osvjedočeni zločini. To sam razumijevao i duboko se slagao. Zločini su im bili isuviše teški da bi za humanost bilo mjesta. Ovom prilikom sam se bojao za tu malu crnu gomilu koja se predala, očekivala milost ili smrt. Nisu oni od onih sa fotografijama. Svoje ubijednje pravdao sam i politički. Dobro bi ih bilo pustiti. To bi možda i među ustašama pronašlo one koji još nisu okrvavili ruke. Pritrčao sam Jastrebu i komesaru: »Ovoga puta obraćam vam se prvi, a možda i posljednji put, kao vaš profesor. Možda ovi ljudi nisu izgubljeni zauvijek. Još su

mladi. Poklonimo im živote. Ako je do napolte djelomično smo nešto i naplatili.« Pokazah im pedesetak leševa koji su ležali već u bijelim gaćama i košuljama, bosonogi. Zar to samo »U« mora da sadrži i presudu. Moji daci su me poslušali. Bio sam miran i neobično zadovoljan. Sjeo sam da bih oprobao nove cipele koje su mi četni drugovi skinuli sa poginulog. Ovakvu slabost već sam preživio. Više mi to nije smetalo kao ranije.

Dok sam se obuvao iz grupe se izdvojio jedan snažan momak tridesetih godina, koji već bijaše očupao slovo »U« i bacio ga pod noge. Trčao je raširenih ruku kao da je pred sobom imao mnogo voljenog prijatelja. Vikao je dirljivo: »Gle, moga profesora! Gle moga profesora. Ko bi rekao. Kako sam srećan.« Zgrabio me snažno i umiljato i stade da me ljubi po licu, vratu, rukama. Nisam se mogao odbraniti. Bio sam duboko dirnut. Zaboravio sam se i prigrlio ga. To je ipak moj dak, pomislih, koga se istina nisam sjećao. Godine su činile svoje. Onda se uputio nazad i ljubio mi nogu sa koje sam skinuo cipelu. Nisam ga mogao odlijepiti. »Dragi moj profesore, sjećaj li me se? Koliko te dugo nisam vidio. Srećan sam da sam preživio i da ćemo zajedno nositi oružje. Poslije tolikih pokušaja najzad na

našoj strani. Sam mi se ostvario. Smrt nije teška kada je na pravom mjestu. Vaša vatra prepoznaje svoje. Da sam danas poginuo, ustaško ime ni mrtvom mi nikada niko ne bi sprao. Sada je slatko dati život. Za dokaz, evo ga.« Covic u crnoj uniformi zgrabio je za moj revolver kao da će izvršiti samoubistvo, da bi časno umro. Lako sam mu ga istrgao. Iz ovoga ništa nisam mogao zaključiti. Potom je ponovo pao. Branio sam se, ali me je čvrsto objumio oko koljena.

Dok me držao oko koljena pritrčao mi jedan partizan i dade mi fotografiju koju je našao u snijegu među zarobljenom grupom. Kriknuo sam iz svega glasa: »Užas, užas! Istrgoh se ustaši udarivši ga snažno po glavi. On se srusio, ali se opet podiže na koljena i obgrli me oko nogu. Udarao sam ga nogama po zubima, ali se nije dao odlijepiti. Krv mu poteče iz usta. Pogleda me i reče:

»To nisam očekivao od svog profesora.«

Izbezumljen sam prizorom fotografije. Moj bivši dak stajao je u krvavoj košulji sa krvavom velikom kamom u ustima preko koje se satanski smijao. U ruci je držao veliki plitki tanjir sa dvadesetak pari dječijih očiju. Bile su to male dječije uvenule oči bez kapaka, obrva i

zvoga ležišta, krijući još uvijek u sebi svu nježnost i radost otpočetog života. Mislio sam da sam najstrašnije preživio. Preuranio sam. To je bilo najstrašnije u mom životu.

Krv mi je prevrela i osjećaj da ljudim. Pred očima su mi samo dječije oči koje se uveličavaju i gledaju me sve otvorenijim pogledom kao da su u meni tražile krivca ili osvjetnika. Zažmurio sam, ali me njihovi pogledi ne napuštaju. Vidim dječiji hor, pune hodnike, dječije vesele poglede i pjesmu. U velikoj dvorani škole odjekivali su njihovi umiljati glasici. A onda vidim polegli dječiji hor bez očiju, sa praznim dupljama, bez glasa. Čujem nijemi dječiji glas, mnogo jači i uzbuđljiviji, koji dolazi iz tih mrtvih glava: »povratite nam život, povratite oči, dajte nam naše oči.« Čujem pjesmu o crnim očima, zelenim, uplakanim. Ludim. Uhvatio me smrtni strah. Pokušavam da se priberem.

»Pogledaj me, krvniče!« — obratih se ustaši koji me ponovo stezao oko nogu i da nisam osjetio. Ceta je stajala oko mene i posmatrala prizor. »Nasmij se, pogledaj me!«

On me pogleda i nasmija se. Da, bio je to isti onaj sa fotografije. U donjoj vilici bila su kao i na fotografiji dva upražnjena zubna mjesta. Pokazah mu sliku.

»Poznajes li se?«

»Najrali su me, najrali su me da se slikam. Drugi su kopali oči. Najrali su me. Znaju moju sla-

bost prema djeci. Nisam kriv. Da se nisam slikao strjeljali bi me.

Čijev moga revolvera primicala se nesvjesno njegovoj glavi.

»Ne, ne!« — histerično se derao. — »Ja sam vaš dak. Nemojte me ubiti, preklinjam vas. Imam djecu. Evo vam njihove slike. Dajte mi svaki zadatak, sve ću izvršiti. Zar ćete ubiti svoga daka? Poštedite mi život. Moja djeca. Vaš sam dak, vaš sam dak!«

»Koliko si pokloa, krvniče?« Ruka s revolverom padala mi je nesvjesno naniže.

— Samo jedno, gospodine profesore, samo jedno. Nemojte me ubiti. Morao sam, morao sam. Samo jedno gospodine profesore, morao sam. Najtjerali su me...

U tom trenutku čuo sam pucanj. Ne znam ni kako sam okinuo. Krvnik se skijakao.

»Strijelajte ih sve, — počeo sam da se derem. »Strijelajte sve, bez ispita. Sve ih primam na dušu.«

Jastreb me umirivao.

»Smiri se, družte profesore. Možda nisu svi takvi.«

»Svi su, svi su, strijelajte! Ja sam profesor! Ja sam vaspitač! U ime djece!«

Partizani su pretresali zarobljenike. Svi su imali slike zajedno sa poklanim žrtvama pored otvorenih jama, pored poklane djece, sa kama ma u ustima ili u ruci. Na jednoj slici kapala je sa kame krv u otvorena usta ustaše.

Mitraljezi su začokotali.

Veljko KOVAČEVIC

IZLOG KNJIGA

BOGDAN ČIPLIĆ:

»Stravična zvona«

(Minerva, 1959)

»General Kovačević bojao se samo jedne stvari kad je došao u Novi Sad: kako će podneti prvu srpsku reč u ovom raskom gradu. Tako počinje prva pripovetka nove Čiplićeve knjige »Stravična zvona«, u kojoj je opisana neobična istorija Hortijevoj zapovednici Bačke (poreklom Srbina iz Ogulina) o grezlog u krvi i zločinima. Kada su u gluvoj noći odjeknula zvona pravoslavne crkve Novoga Sada, i zabeležila smrt grupe vojvodanskih patriota, generala je namah zahvatio nemir. Iz dubine vremena za moment su oživila sećanja na majku, uspomene iz detinjstva i rodnog doma; on je zajecao pod teškim bremenom grize savesti. Čim su nesnosni stravični zvuci ustupili mesto mrtvoj tišini general se pribrao, »očeličio«, postao onaj stari — verni mađarski namesnik, zaražen čudovišnim strastima fašizma.

Mnogo događaja, ljudskih sudbina, mnogo junaka naći će čitalac u ovoj knjizi Bogdana Čiplića. Sa solidnim umetničkim taktom, bez spoljnih efekata i iskonstruisane napregnute, sa puno sočnih boja i karakterističnih detalja, autor je dao portrete i slike vojvodanskog sela i grada. Ispoljavajući podvučenu sklonost u opisivajuju ustajalih, samoživih tipova, pisac pokazuje svu odvratnost sopstveničkog sveta, kroz bit i moral porodice Boginih, — kojoj život protiče vezan isključivo za dva interesna stožera: svoj dom i tržište. Sudbina gdeza Omera, junaka pripovetke »Bostan iz Turkeстана«, ilustruje duhovnu bedu onih ljudi, koji se u ime jedine, materijalne radosti, lišavaju svih zadovoljstava života, osuđuju sebe na usamljenost, dublju i bezobzirnu od one koju pruža mračna samica sužnja. No ponekad autor traži i nalazi i kod tih bića trenutke iskrenosti, čovečno zno — zabačeno u daleke uglove njihovog unutrašnjeg sveta.

Duševne i životne katastrofe Čiplićevih ličnosti rastvaraju se, gube u peščaniku obeležja u potenciranoj narativnoj uzbudljivosti i neravnomernom stilu. Kada piše o ratu i miru, o onima koji su poginuli i o onima koji žive, pisac uvodi u delo i svoj autorski komentar u kome i hvati, i grdi, i savetuje, i poučava često tako nametljivo i nevesto da to osetno razjeda zdravo umetničko tkivo dela. Naravno, ni cilj prikaza, ni kratkoća prostora, ne dozvoljavaju detaljniji osvrt na sve probleme koji se nameću iz Čiplićeve knjige.

Branko Kitanović

G. V. PLEHANOV:

»K pitanju o ulozi ličnosti u istoriji«

(Kultura, 1959)

»Svaka društvena zajednica rešava pitanje svog odnosa prema pojedincima u skladu s opštim društveno-ekonomskim, političkim, kulturnim i ostalim uslovima svog razvika. Ovo pitanje je, pogotovo, danas aktuelno. Savremeni svet se nalazi na putu opšteg socijalizovanja. Socijalističke tendencije se sve jasnije ispoljavaju, čak i u uslovima tipično nesocijalističkim. U skladu s tim, sve više se ističe u prednji plan odnos između ličnosti i društva, kao osnovna karakteristika naše epohe. A to je činjenica koja ukazuje na to da se danas o čoveku, pre svega, govori kao o aktivnoj stvaralačkoj društvenoj ličnosti, a time priznaje i neopodnost njegovog razvika u pravcu TOTALNOG ČOVEKA kao opšteg cilja.

Danas postoji već obimna literatura o ovom pitanju. Čitava savremena književnost je okrenuta istraživanju tog odnosa. Uopšte, pisana reč — u književnosti, filozofiji, nauki, politici itd. — vidi svoj osnovni predmet u čoveku i njegovoj društvenoj i prirodnoj sredini. Konkretno rešenja su različita, naročito istorijski gledano. Razumljivo, reč je

o veoma kompleksno uslovljenom i objektiviziranim problemu. Klasični teoretičari marksizma, uvidevši u pravo to, dali su dosada najispravnija rešenja. U tom pogledu naročito je značajan napor G. V. Plehanova.

Plehanovljeva studija K PITANJU O ULOZI LIČNOSTI U ISTORIJI, po prvi put objavljena 1898 godine, jedno je od retkih filozofskih dela koja svojom temeljitošću, doslednošću i svestranošću još i danas predstavljaju predmet neposrednog naučnog, literarnog i društveno-političkog interesovanja. Plehanovljeva studija je jedno od osnovnih dela marksističke literature u kome se pitanje odnosa ličnosti i društva i pitanje uloge ličnosti u istoriji direktno tretira ad species hominis totalis.

Franc Cengle

SASA TRAJKOVIC:

»Crveni suncobran«

(Bagdala, 1959)

Ova poezija u svom toku nosi treperenja savremenog čoveka i govori u njegovo ime. Pesnik za njega ima toplih sazvučja, jarkih boja, sav je u strujanjima neprekidne izražajne obnove i raznolikosti unutrašnjeg sklada. On inklinira ka melanholičnim raspoloženjima koje transformira u osobenu intimnu liriku. Sjajno komponovani pejsaži, egzaltirano treperavi od zlatnih zrnaca metafora rasutih po celoj zbirci, minuciozno obrubljenih patinom iskrene emocionalnosti, dočaravaju iskonsku elementarnost otkrivajući neslućene jezičke i stilske mogućnosti pesnikove.

Ljubav, iako često setna, životna je tema ove knjižice.

Trajkovićeve poetske asocijativne veze sa životom, mladošću, ljubavlju i prirodom vrlo su bliske. Njegov stilska traženja su opredelila emocionalno-refleksivnu komponentu ka modernoj senzibilitnosti koja je nespojiva s dotrajalim oblicima i sadržajima.

Ovde ima, kao i kod Raičkovića, toliko ptica, trava, peska, kamena, žutog sunca, zvezda, školjki, vetrova, sećanja i snova, dotrajalih izraza. »Igra« potseća na »Krpice« Vaska Pope, a stihovi »Ne ostavljam me nikada samog« upućuju nas na istimeni naziv (promenjen rod) pesme Desanke Maksimović. Međutim, ovde nema banalnih, konstruisanih slika koje bi razbile kompozicionu skladnost zbirke. Neposrednost lirskog kazivanja, topli emocionalnost velikog broja svih pesama i savremeni način pesničke obrade rezultiraju iz nesumnjive poetske darovitosti Sase Trajkovića i time ispunjuju izvesne nedostatke »Crvenog suncobrana«.

Vladeta Vuković

LJUBOMIR CVIJETIĆ:

»San i uzaludnost«

(Džepna knjiga, 1959)

Ima ovde i nesigurnosti i nedorečenosti pesme kao cešine, ima i ne-definiranih pesničkih preokupacija, ali, sigurno i vrlo vidno, iznad ovih komponenti poezije Ljubomira Cvijetića, nameće nam se utisak da pred nama stoji začeci jedne eruptivne, sveže i jedre metafore, autentične snage izraza koja još nije dobila svoje potpunije emanacije.

»San bi mogao da se nazove i uzaludnost«, ciklus je pesama u kojima savremena orkestracija misli i osećanja obuhvata Cvijetićevo neposredno, čak i jedno naivno, pansko doživljavanje prirode, doživljavanje gubitka očiju, zdravlja, životnih sokova. Ima u tom ciklusu zaista potpunih pesama kojima bi se, sa pravom, Cvijetić mogao da ponosi. Iz ovog ciklusa Cvijetić nam se ukazuje kao pesnik koji sigurno hodi ne samo putem osavremenjivanja fakture svoga stiha, ne samo putem likvidacije nepotrebnih sitnolirskih deskripcija, već i koji ide ka nikada definitivnom, ali ipak određenom cilju skiciranja glavnih crta svoje pesničke fizionomije.

Branko Peić

DUŠAN BELČA:

»Močvari«

(Matica srpska, 1958)

Močvari prete da zagospodare banskim ravnicama, dolaze i odlaze kiše, rastu vode — »Nikad niko nije slutio toliko vode« — to je akcent na i raspoloženje ovih pesama. Pesnik peva kako je došao do saznanja da

su vode i jeseni u njemu: »voda se menja i ruši u meni, pa tu materiju vrlo osećajno pretvara u važan simbol: »krv je najgušća otrovna voda«. Takve su pesme »Sveta«, »Opseana«, »Jesena«, »Praznina«. Ima stihova toplih mladalackih o snu, noći, radosti, sumnji. U njima pesnik uspeo spaja misao i vizuelnu predstavu, pa je takvo ukrštanje produbljeno u poslednjem ciklusu »Epi-log«, u kome se ističu celovitošću i sažetom lirskom inspiracijom pesme »Carobnjak«, »Muzika snas«, »Sana«.

Ali veći deo pesama zaostaje za tim uspelim ostvarenjima. Ima u njima, u osećanjima kojima su ponosene, manira, poze, preterane tehnike. Tome pesnik ne može da se odupre i to je naročito vidljivo kad peva o čudnim nepostojećim bićima, »izgubljenom jatu«, »izgubljenom čunu«, opasnim insektima, divljim zverima... To smeta i, uz jedan broj dobrih stihova, stoji kao svedočanstvo nepostojanosti i nedovoljne ozbiljnosti u stvaranju takvog dela kao što je zbirka pesama.

Božo Vukadinović

DR ANTE FIAMENGO:

»Kosmopolitizam i proleterski internacionalizam«

(Veselin Masleša, 1959)

Doktorska disertacija docenta sarajevskog Filozofskog fakulteta Ante Fiamenga »Kosmopolitizam i proleterski internacionalizam« raspravlja o problemu koji je malo obrađivan u marksističkoj literaturi. Po rečima autora ovo delo treba da otvori vrata jednoj svestranijoj i široj diskusiji u ovom naučnom području. Sledeći ovakvoj osnovnoj koncepciji dela pisac je svoja izlaganja uglavnom ograničio na sistematsko iznošenje ideja kosmopolitizma i proleterskog internacionalizma tokom njihovog istorijskog razvoja. Posebno je analiziran odnos proleterskog internacionalizma i kosmopolitizma u novije vreme sa kritičkim osvrtom na shvatanja sovjetskih teoretičara. Nesumnjivo da nije bez značaja autorovo raspravljanje o antičkom i srednjovekovnom kosmopolitizmu, kao i o građanskom kosmopolitskim koncepcijama. Ali nam se čini da su ova poglavlja, ograničena na objektivističko izlaganje, nešto preopširna na štetu glavnog problema: odnos kosmopolitizma-proleterski internacionalizam, koji je osnovna tema dela.

Tek u kratkom, zaključnom poglavlju knjige obraden je ovaj problem, te mu je tako dato manje mesta nego što je sam naslov interesantnost teme nagoveštavao. Ali treba istaći da ovde autor daje neka rešenja za koja se može reći da su plod svestrane marksističke analize ovoga problema. Dr Fiamengo smatra da kosmopolitizam nije ni identičan, ni suprotan proleterskom internacionalizmu: »on je viši pojam od internacionalizma« (str. 70). Analizom unutrašnjih tendencija proleterskog internacionalizma i kosmopolitizma autor dolazi do zaključka da je proleterski internacionalizam nužna karika na putu stvaranja kosmopolitske zajednice. Međutim danas, zaključuje autor, proleterski internacionalizam ima veći značaj od kosmopolitizma, kao metod neposredne praktične borbe koji pod svoju zastavu okuplja najnaprednije snage sveta.

M. Z-D.

NENAD TOMIĆ:

»Crna pristaništa«

(Noli, 1959)

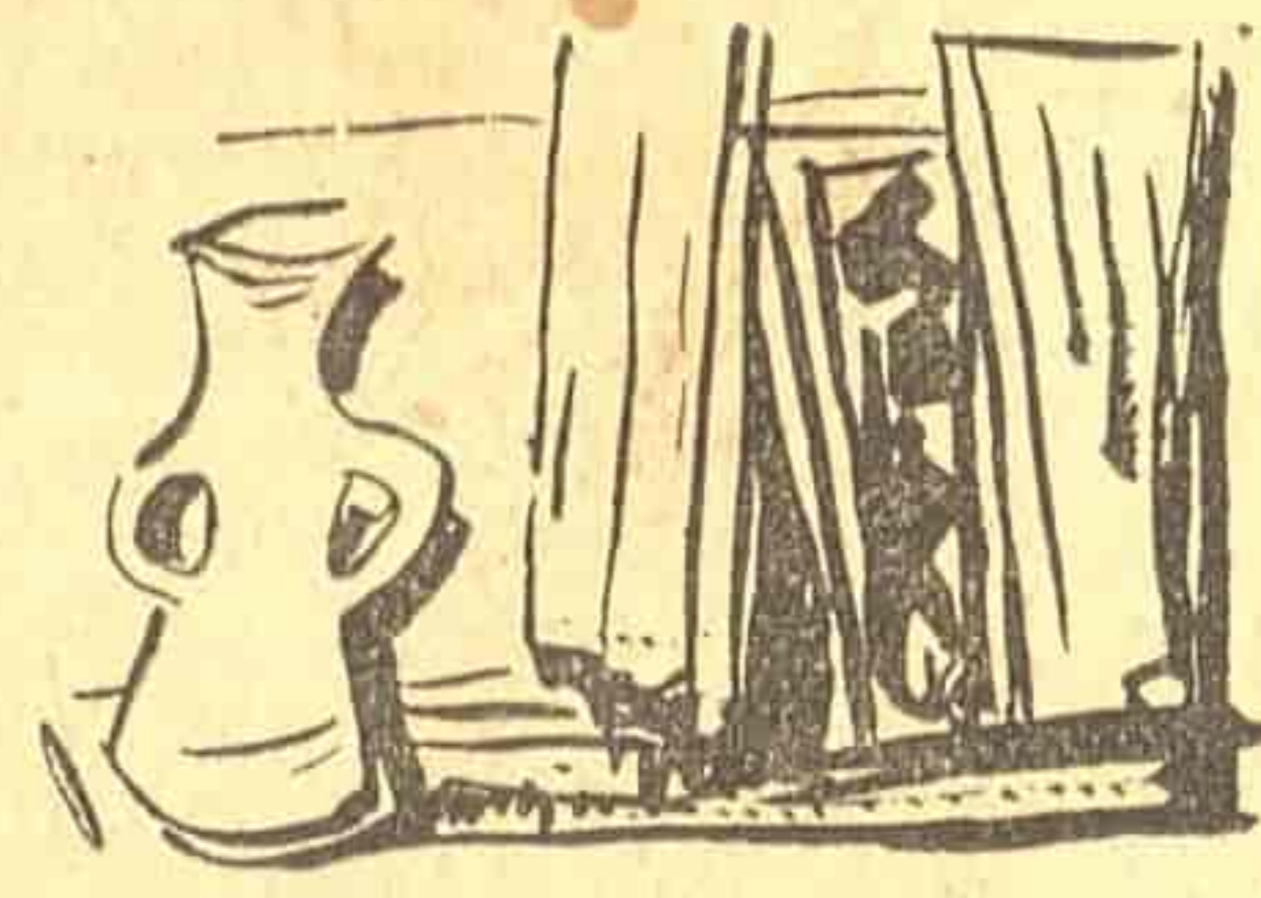
Poezija Nenada Tomića u zbirci »Crna pristaništa« izrasla je na solidnim osnovama. Već na prvi pogled u ovim, pomalo robusnim i forsirano grubim stihovima, oseća se prisustvo Tina Ujevića iz vremena »Leleka sebra« (pesme: »Pitanje« i »Traženje«). U drugom planu nalazi se Davičo, iz »Soneta sa banjičkog logora« (izrazito u pesmi »Cuntanje«). Ako bi čovek dublje zaronio u atmosferu, štimunge, pa i versifikaciju zbirke, patinirane crnom pro-

šlostu jednog detinjstva izgorelog u ratu, mogao bi da joj otkrije patriarhalno oćinstvo u poeziji Sergeja Jesenina, dok ponegde, zatrepere i intelektualne vibracije jednog Vaska

Pope (»Janičić«, II pesma).

Da je Nenad Tomić iz tih elemenata uspeo da dobije nove tonove, značaj knjige bio bi dalekosežniji. Međutim, ovakva kakva je, sa potpunim odsustvom dublje misaone tendencije, ova knjiga nameće nam se, pre svega svojom ispodvrdnom iskrenošću. U prvoj pesmi, »Umešto prologa« autor sam kaže da je to više knjiga ponovnih viđenja sa detinjstvom, drugovima i prvim ljubavima, nego što je autentična, izvorno kazana poezija.

Zoran Milić

ZLATA VIDAČEK:

»Dobila sam bitku«

(Kosmos, 1958)

Pišući neposredno i toplo, gledajući život kao starmala devojčica, Zlata Vidaček vešto, s punim poznavanjem literarnog izraza, priča o teškom životu devojčice Zorice, koja se sa svojom majkom potuca od porodice do porodice, od grada do grada, od škole do škole, od jednog do drugog kućevlasnika, provodeći život u večnom strahu — da majka ne ostane bez posla. Pisac vrlo vešto, bez naivnog dečijeg zanosa, bez suvišnih maštavanja, vodi ovo malu porodicu kroz galeriju likova — poslodavaca, a i kroz jednu drugu — prijatelja i dobrih ljudi čije prisustvo i pomoć daju veru u život i nadu da će se ipak majka jednom zaposliti na takvom poslu koji se može raditi i leti i zimi. I tako uvek i tako redom. Bada, krajnje siromaštvo, nezavisnost, glad. Pisac nam baš takav život pruža, jasno naslikan, u knjizi od 160 strana. I što je najvažnije uspeva da da tu sliku bez vulgarne mržnje prema bogatima, bez sentimentalnosti prema siromašnima, bez grandamanskih nada, nego kao skolu života koju je mala Zorica morala izučiti do kraja.

Ova knjiga, posmatrana sa jednog opšteg stanovišta, koje nam nameće današnji nivo naše dečije literature, nema mana. Ali, ako bi bili preterani čistunci primetili bismo da ovo delo nije pisano po uzoru na klasični roman, nego da više potseća na dugu novelu. Ali to nije toliko važno, to se i ne primeti kad se knjiga dočita i kad nam trajno u sećanju ostane realistička slika jedne velike borbe za življenje od danas do sutra.

Vukašin Eraković

KARL ESKELUND:

»Mikadovo novo odelo«

(Rad, 1959)

U zbirci reportaža MIKADOVO NOVO ODELO istaknuti danski putopisac Karl Eskelund piše o posleratnom Japanu. Sa puno duha i lepih zapažanja Eskelund piše o Japanu kao o zemlji punoj estetskog osećanja, ali u kojoj cveta prostitucija i siromaštvo, u kojoj se raznorazne vere utrkaju, o zemlji koja je širom otvorila vrata zapadnjačkim uticajima.

U reportažama MIKADOVO NOVO ODELO nezaboravno je oživljeno, nekoliko likova. Tako susrećemo stariju Miki Nakajamu, koja osvaja savremeni Japan svojom verom »tenriko«, glumicu Tiko, koja Eskelundu služi da najverljivije pokaže uticaj Zapada, radnicu Fumiko, Akiru Odžina i druge. Među njima se prvenstveno ističe Džidiro Matsumoto, sin Aeta (najnižih, onih koji isključivo gaje stoku i štave kožu), koji se snagom svoje volje uzdigao do Skupštine i potpredsedničkog položaja sa koga je smenjen jer nije hteo da prizna cara za božanstvo. Koncepcija društva PODJEDNAKA MOGUĆNOST ZA SVAKOGA, koje osni-va Matsumoto, bliska je levičarskim strankama, pošto one, po njegovim rečima, prednjače u borbi protiv predrasuda i rasne netrpeljivosti. U svome političkom stavu Džidiro Matsumoto potpuno je jasan — otvoreno istupa: »Istina je da su Amerikanci prinudili cara da bude malo demokraciji, ali to, ustvari, nema nikakvog značaja. Car je ostao isti, samo što je sada u novom odelu. Ja ne mrzim njega lično. Ali mrzim ono što on oličava — neznanje i drveni predrasude. Njegovom idejnom stavu približava se dr Kajo Majima, osnivačac JAPANSKE LIGE ZA KONTROLU RADANJA.

Neobično zanimljivi, ovi putopisi čitaju se u jednom dahu kao zbirka omiljenih pesama.

Aleksandar Pejović

DŽON DOVER VILSON:

»Suština o Šekspiru«

(Kultura, 1959)

U ogromnoj literaturi o Šekspiru, Vilsonova studija SUŠTINA O ŠEKSPIRU ističe se kako obimom (smatra se da je u pitanju po obimu najmanje naučno delo o Šekspiru) tako i originalnošću tretiranja problema. Reč je, pre svega, o načinu na koji je Vilson prišao izučavanju Šekspirovog života i dela, ali i o veoma interesantnim zaključcima do kojih je on došao.

Suprotstavljajući svoje mišljenje mnogim poznatim šekspirolozima — a naročito Granvilu Barkeru, Edmondu Cembursu i Sidnju Liu — Vilson zastupa stav da je veličina i suština Šekspira u tome što se on uvek na određene načine što se on direktno uklapa u život svoga vremena. Šekspira posmatrati van okvira i nezavisno od duha njegovog vremena, za Vilsona znači, u najboljem slučaju, nenaučno se odnositi prema ovom divu moderne pozornice. Pored ostalog, Vilson je jedan od onih šekspirologa koji za najvažniji izvor podataka o Šekspiru — i znatnim delom o njegovom vremenu — smatra njegova dela. To je utoliko pouzdaniji metod što o Šekspirovoj takozvanoj »stragičnoj životnoj povesti«, inače osnovnom motivu »naučne škole šekspirovske biografije«, Vilsonovim rečima, ne znamo ništa. »Poslovanja velikih ljudi zemlje, politički i društveni događaji vremena — to čini istinskiu pozadinu njegovih (Šekspirovih — F.C.) komada«. Međutim, Vilson odmah dodaje da je »Šekspir... bio dramski umetnik a ne novinar« i da on »jedva ikad skreće s puta da bi napravio neki aktuelan događak« i to tako što se samo »osvrće u prošazu na ono što se dešava« oko njega. Time je Šekspir, prvo, »izbegao... nevolje koje su zadesavale druge dramske pisce koji su preduzimali otvorene i neposredne napade«, i, drugo, »odlomci u kojima se nalaze aluzije nisu postajali suvo granje koje je trebalo kresati prilikom neke docnije obnove komada, kad su događaji na koje se aludira bili za-boravljena« (18).

Ovako shvaćen i postavljen, Vilsonov prilaz Šekspiru čini studiju SUŠTINA O ŠEKSPIRU posebno interesantnom. To, ujedno, autoru omogućuje da, polazeći od istorijskih činjenica i brojnih Šekspirovih dramskih dela, pokaže da je Šekspir »iako... može da pripada svim vremenima... takode veoma pripadao (upravo — F.C.) jednom dobu«.

Borivoje Nedić, čiji prevod SUŠTINE O ŠEKSPIRU je vanredan, za ovu Vilsonovu studiju kaže da ona »pored drugih izvrsnih kvaliteta, ima upravo to dragoceno svojstvo što... izaziva u čitalaca želju da pročitaju i pesnikovo delo«.

I ne samo zbog toga, Vilsonova studija SUŠTINA O ŠEKSPIRU zaslužuje da joj pridemo zaista prilateljski.

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

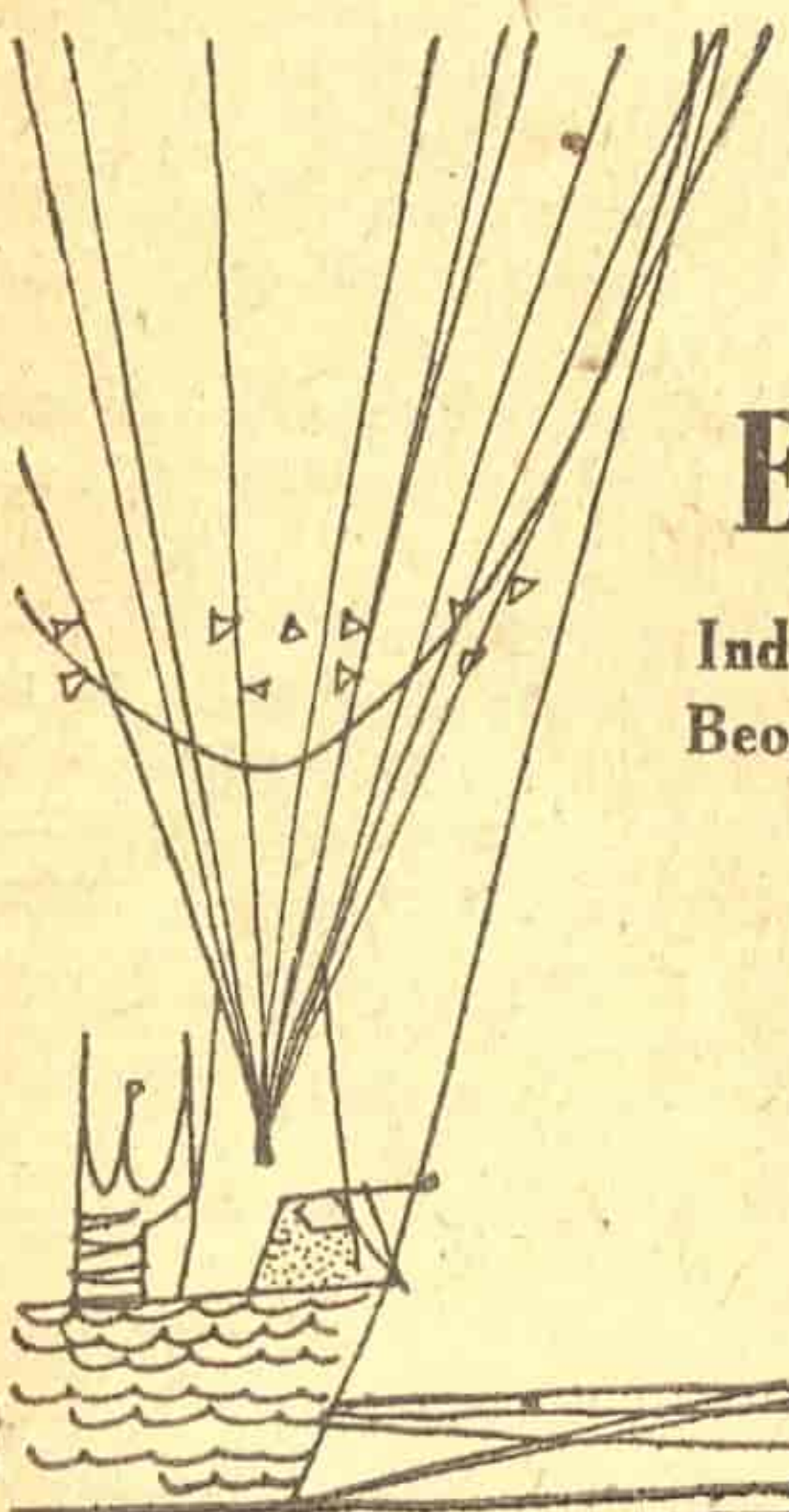
Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Franc Cengle

Export-import

Industrijsko crevarko preduzeće
Beograd — 29 novembra br. 117
svim radnim kolektivima
čestita

Dan borca

BALKAN
INDUSTRIJSKO HEMISKO PREDUZEĆE
Makedonska 14 • BEOGRAD • Telefon 20-962
CEŠTITA
DAN BORCA
SVIM SVOJIM POTROŠACIMA!

Poznati i kvalitetni materijal »BELI MEDVED«, univerzalni lepak »OHO«, mastilo za naličje »BALKINK«, pasta za obuču »FOKS«, pasta za automobile i nameštaj »REFLEKS« A i N, »LINOPARKETIN«, »DRESING« stekli su poverenje naših potrošača. Tražite BALKAN proizvode!

SVAKOG DRUGOG PETKA

KNJIŽEVNE NOVINE